

تاریخ برای چیست؟

مایکل لمون <p>ترجمه محمدحسین وقار بخش دهم</p>	
تاریخ روایی	
پس از آنکه نشان دادیم با کنار گذاشتن اصول بدیل دخیل در نوشتن تاریخ به خاطر نفس آن، می‌توان از کتاب تاریخ با انگیزه عملی و با انگیزه باورشناختی بهره‌ز نمود، چا دارد که نشانهای در این باره ارائه نماییم که چگونه در عمل و بالفعل کار می‌کند. اینجا مناسب است تحلیل را به تاریخ روایی محدود سازیم و خواننده را رها کنیم تا خود دریابد چگونه همان اصول را می‌توان در مورد تاریخ توصیفی و تحلیلی نیز اعمال کرد.	

روایتٔ ششگلی از گفتمان است که در ذات این گفته که «چه اتفاق افتاده» قرار دارد، برقراری پیوند میان رخدادها در یک تسلسل قابل درک ـ که نه علتی که فرمول «این اتفاق افتاد، سپس آن اتفاق افتاد» بر آن حاکم است ـ به گونه‌ای عمل می‌کند که اتفاق بعدی به طور معمول به مثابه نتیجه‌گیری از اتفاق قبلی تلقی می‌شود. خلاصه، این شکلی است که همه داستان‌ها به خود می‌گیرند، اگرچه مانند برخی از آنها ضرورتی ندارد که روایت خاتمه‌ای متمایز داشته باشد. اما هر گاه روایت ماهیت حادثهٔ خاصی (مانند تسلسل محدود اتفاقات مثلا در یک جنگ) را می‌شکافد، از آن ویژگی مشترک یک داستان نمونه برخوردار خواهد بود.

برای آنکه دریابیم روایت تاریخی به خاطر نفس آن شامل چه چیزی است، نیازی نیست به توضیح تحلیل در این مورد بپردازیم که چگونه روایت کار می‌کند و چه به دست می‌آورد، بلکه پاسخ‌ها از پیش تلویح شده‌اند و فقط شامل توجه به آن است که به چه طریق روایت به خاطر نفس آن با دیگر روایات‌ها فرق دارد. اولین تفاوت، تمایز میان روایت ساختگی و روایت واقعی است. روایت ساختگی خاصش آن است که در داستان بلند، داستان کوتاه یا صحنه (یعنی نمایشنامه) دیده می‌شود و هم نقل سلیم و هم تجربه به ما می‌گوید که هیچ‌کس (بدان وسبیله) داستان ساختگی را فقط به خاطر خود آن ابداع نمی‌کند، بلکه باید انسان همیشه هدفی بالاتر و فراتر از صرف درک‌پذیر ساختن یک تسلسل داشته باشد؛ یعنی داستان‌نویس همیشه از شکل روایی به منظور دستیابی به چیزی با بازگویی داستان و نه اختراع داستان «به خاطر خود داستان» بهره می‌جوید. خلاصه گوینده داستان ساختگی همیشه دارای انگیزهٔ عملی به همان معنایی است که مورد نظر ماست، چیزی که ممکن است هدف او باشد، مثلا تهییج یا افشای بی‌عدالتی، موضوعی وابسته است؛ اما اگر قرار است از فعالیت ابداع داستان معنایی بیاییم، باید هدف داشته باشد، مانند آنکه «این مفهوم «هنر به خاطر هنر» با این ادعا تناقض دارد یا خیر در پیرون حوزه مسئولیت ما قرار می‌گیرد؛ زیرا موضوعی است در حوزه زیبایی‌شناسی.

پس گوینده داستان ساختگی روایت خود را با درستی از اتفاقات ابداعی پدید می‌آورد؛ اما این بدان معنا نیست که می‌تواند از منطق اساسی روایت بگریزد، که باید دست‌کم کاری کند که تسلسل حوادث به طرز درک‌پذیری یکی پس از دیگری وقوع یابند حتی اگر همانند داستان‌های پلیسی، تنها در پایان چنین شود. پس در آن فرایند انتخاب و حذف حوادث که در نتیجه شکل روایی ضرورت یافته، مشارکت دارد که بدان دلیل گاهی لازم است رخدادی را تنها برای پیونداندن دیگری رخدادهایی ابداع کند که به‌خصوص می‌خواهد در روایت خود بگنجاند تا هر هدفی را که از نوشتن داستان دارد، محقق سازد.

اما این رخدادهای دیگر ایست که دغدغه اصلی اوست، و هر چقدر هم عجیب و غریب باشند، این ابتکار می‌تواند روایت نقل‌شده را جهت شمول آنها هدایت نماید. در حقیقت می‌توان گفت که توانایی برای به جریان انداختن روایات به گونه‌ای که روایت‌پذیر باشد، مهارت بنیادی گویندهٔ داستان ساختگی است؛ اما از آن مهتمتر، مشاهدهٔ آن است که البته اگرچه می‌تواند ابداع رخدادی را انتخاب کند که دوست دارد، اما این گونهٔ نیست که صرف انتخابی اختراع فی‌جده اهمیت داشته باشد. چیزی که اهمیت دارد، این است که آنها برای تحقق انگیزهٔ عملی او انتخاب شده‌اند. خلاصه برای دستیابی به هدف خود، همواره از روایت خود زوایای می‌گیرد که این دقتا ویژگی هر فعالیتی است که به عنوان وسیله‌ای برای یک هدف و نه به خاطر نفس آن بر عهده گرفته می‌شود.

از سوسی دیگر، روایت حقیقی مستلزم آن است که حوادث نقل‌شده درستی یا واقعی باشند و این حاکی از آن است که در صورت با روایت ساختگی تفاوت دارد؛ اما ضرورتا این گونه نیست. درست است، نیاز به انتخاب از اتفاقات تحلیلی درایت انتخاب حقایق را محدود می‌سازد؛ اما این بدان معنا نیست که به این همه روایت تکیه تواند در جهت گزارش تحریف‌شده یا حتی نادرستی زاویه بگیرد که در خدمت هدفی (خارجی) قرار دارد. تاریخ‌نویس می‌تواند این کار را به استفاده‌ای دقیقاً (یا احتمالاً ناگهانه) طرایی‌دهد تا فرایند انتخاب و حذف انتخاب دهد که در ذات شکل روایت قرار دارد. برای استفاده از قیاس شگفتی، آیا این زنی که در عرشه است ساختار داستان را (که گفت‌گو حقایق آن درست است) به گونه‌ای شکل می‌دهد که منجر ما مجرم سازد؟ به عبارتی مستقیم‌تر، آیا این تاریخ‌نویس ـ مثلا در گزارش خود از جنگهای داخلی بریتانیا ـ به حقایق را به گونه‌ای انتخاب و حذف می‌کند که خود را فردی تندرو معرفی کند، یا مثلا گزارش تاریخ‌نویس رقیب را بی‌اعتبار سازد، یا مثلا از مکتب تفسیر مارکسیستی تاریخ حمایت کند؟ در هر مورد، حقایق منفردی که انتخاب می‌کند، درست است و تسلسل آن روایی را می‌سازد که این گونه معنی می‌دهد. اما اینجا می‌توانیم اختلاف میان حقیقت اظهارات منفرد و معای متخصرا متفاوت حقیقت کل یک گزارش را در ذات شکل بیشتری مشاهده‌کنیم. زن انتقام‌جو در عرشه ـ درست همانند تاریخ‌نویس مثال ما ـ هدفی بیش از صرف بیان آن را دارد که چه تضائق افتاد. روایت‌ها یا داستان‌های آنها به خاطر نفس آن عیاری نمی‌شود؛ زیرا با انگیزهٔ عملی‌شان تحریف شده است، و دیر یا زود باید این امر برای خواننده معلوم شود. این دلیل بدلی است که از چیزهای متعددی که می‌توان انتخاب کرد که در هر روایی متعاقبا اتفاق می‌افتد.تاریخ‌نویس دارای انگیزهٔ عملی می‌تواند آن مسودری را انتخاب کند که در جهت پیامی ایفای نقش می‌کند که می‌خواهد منتقل سازد.

بنابراین لازم است همه روایت‌های ساختگی به ورای منطق ذاتی شکل روایی برود و آن را مورد بهره‌برداری قرار دهد؛ زیرا روایت، برای ابداع آنکه چه اتفاق افتاد، باید هدای عملی و در نتیجه «خارجی» داشته باشد؛ پس ممکن است روایت‌های واقعی نیز به‌رمع آنکه به حوادث واقعی، محدودند، مورد بهره‌برداری قرار گیرد؛ اما ضرورتی ندارد که چنین باشد. می‌توان به خاطر نفس آن آن ورود کرده و دیدد چگونه این کار با اعادة آن به تحلیل‌مان از ساختار ذاتی انجام‌پذیر است. چیزی که داریم مطرح می‌سازیم، وضعیتی است که در آن تاریخ‌نویس (که عنوان راوی) «پیامی» ندارد که با ساختن گزارش یا (داستان)، خود بدان برساند یا قصدی که عملی که بدان دست یابد، پس از این صورت، چه تعیین‌کنندهٔ چیزی است که هنگام تدوین روایت انتخاب و حذف می‌کند؟ انتخاب و حذف رخدادها، ویژگی لازم نفس روایت است، و بنابراین ویژگی‌های دیگری روایتی ایست که به خاطر نفس آن نوشته شده که روایتی که با قصد عملی نوشته شده است. این بدان روست که در دنیای واقعی، می‌توان تلخ هر تعداد رخداد «بعد» اتفاق می‌افتد، ولی ساختن یک تسلسل عملا کار می‌باشد «هر آنچه «بعد» اتفاق افتاد، نه لازم و نه حتی ممکن است. برعکس، از آنجا که کاردرکی که روایت شکل می‌دهد، فهم‌پذیر ساختن اتفاقات با تسلسل آنها در «این اتفاق افتاد، سپس آن اتفاق افتاد» است، و اغلب برای آنکه کل تسلسل را پدیده‌ای قابل ادراک بسازد (یعنی تبیین‌کنندهٔ ماهیت «حادثه» که عنوان راوی می‌باشد)، دلیل منطقی ذاتی آن کمال جزئیات آن نیست، بلکه دستیابی به وضوح در عین گرافایی است. بدین ترتیب، این‌طور که دیدیم روایت به شیوهٔ (الف) به (ب) به (ب) به (ب) و غیر آن پیش نمی‌رود، بلکه آن رخدادهای مابین را حذف می‌کند تا (به شیوهٔ معمول) به رخدادی برسد ـ مانند نقطه (د) ـ که به عنوان نتیجهٔ نقطهٔ آغاز قابل درک نیست؛ بنابراین نقطهٔ مابین (د) را به طوری درج می‌کنیم که تسلسل به صورت «(الف) اتفاق افتاد، سپس (د) اتفاق افتاد، سپس (د) اتفاق افتاد» درآید. درست است، منطق حکم می‌کند که می‌توان به جای آن، آن نکته دیگری را میان (الف) و (د) انتخاب کرد؛ اما به نظر می‌رسد (الف)، (د) و (د) اساسی‌ترین و بدیهی‌ترین شیوه‌ای باشد که در آن روایت «به خاطر نفس آن» ساخته می‌شود؛ نقاط دیگر، طبق همان فرایند انتخاب و حذف، به دنبال نقطهٔ (د) می‌آیند.

ادامه دارد

وقتی نوبت به استقلال آفریقای جنوبی رسید، علاوه بر آنکه استعمارگران از درصد جمعیتی بالایی برخوردار بودند، اقلایون نیز از تجربه زیملیابه درس گرفته بودند و به سفیدپوستان تضمین‌های بین‌المللی هم داده شد، و تردیدی نیست که تسلون مالملا در حفظ ثبات اقتصادی نقش مهمی داشت. اکنون با گذشت زمان، تدریجا رزمه‌های اصلاحات ارضی در آنجا هم شنیده می‌شود، که اگر با پرداخت غرامت مصنفانه و با کارشناسی توانمند اداره شود و تداوم تولید و بدون شتاب و شورش باشد، می‌تواند موفق هم بشود، خصوصا آنکه علاوه بر سفیدها، آسیایی‌های توانمند نیز بخش مهمی از جمعیت را تشکیل می‌دهند؛ اما در صورت برپه‌ز جویی و شتاب‌زدگی و تخریب، زیملیابه دیگری در انتظار خواهد بود. پس از پیروزی فیدل کاسترو در کوبا و سیاست بدون انعطاف او، یکی از بزرگترین مهاجرت‌های تاریخی را از کوبا به فلوریدا در ۶۰ کیلومتری آن جزیره شکل داد.

به طور کلی یکی از دلایل مهاجرت سیاسی، تبدیل جامعه به دو بخش حاکم و محکوم و تفکیک جامعه به «ما» و «دیگران» است. اگر دیگران برای خود آینده مصنفانه‌ای نبینند و از حقوق متعارف سیاسی و اجتماعی عمومی و همانند دیگران برخوردار نباشند، با وضعیت برایشان طوری نباشد که به شهروندی خود افتخار کنند، با برخی سنجگی‌های رفتاری مواجه باشند و برای تفریحات و احساس آزادی رفتاری به کشورهای دیگر سفر کنند، تدریجا در همان نقاط اقامت می‌کنند و از علقه‌هایی که آنان را به خاکسپاهیشان پیوند می‌دهد، کاسته می‌شود. از این رو رفتار تبعیض‌آمیز و برخوردی سنجگی‌های اجتماعی را می‌توان از دلایل اصلی مهاجرت‌های سیاسی برشمرد؛ همچون مهاجرت‌هایی که در سرزمین‌های زیر پوشش «داغشيان»، چنان که شاهد بودیم، سر به میلیون‌ها دز و اروپا را با بحران مواجه کرد. شفافیت اقتصادی و مبارزه با فساد، عدم تبعیض سیاسی و اجتماعی و قومی و قضایی، رفتار مسالمت‌آمیز و احترام دولتها و تلاش برای توسعه ملی و رفاه اجتماعی در قالب دمکراسی می‌تواند احترام شهروندی را تضمین کند و مهاجرت سیاسی را متفنی سازد.

زمانی مهاجرت به معنی بی‌وفایی نسبت به وطن تلقی می‌شود؛ اما اگر بپذیریم که هر کس نسبت به خودش نیز مسئولیتی دارد، و نیز اگر بپذیریم که وفاداری در این مورد هم امری دو جانبه است، اگر کسانی در کشورخود بیگانه تلقی شوند، دلیلی بر تداوم وفاداری متقابل نمی‌بینند.

پایداری ایران

ایران کنونی پلی است میان آسیای مرکزی و شرقی یا آسیای غربی و مدیترانه، در میان دو دریا که مللی تاریخی را در خود جای داده‌اند. در دنیایی که به‌سرعت به پیش می‌تازد و کشورهای نوپای پیرامونی ما نیز بر مشکلات اقتصادی و اغلب فقرآنة پیشین به در می‌آیند و به سوی بهره‌مندی از رفاه و فرهنگ و بهداشت و زندگی در میان انسان شتابندهٔ قرن الکترونیک پیش می‌روند، این وظیفه برعهده ایرانیان است که در هیچ یک از جلوه‌های تمدنی و رفاهی از دیگران کم نیاورند.

ایران در گسترهٔ وسیع خود دارای ثروت‌های طبیعی و معدنی لازم برای تأمین نیازهای ملت خود و فراتر از آن می‌باشد و از این توانمندی باید عملا در راه سعادت و رفاه ملت بهره‌برداری شود.

ایران کمبود آب دارد، اما این کمبود با کمک دانش و فناوری روز و بهره‌مندی از انرژی لاپراول حاصل‌شده با شیرین‌سازی آب شور و انتقال کشتی‌های خودمختلات کشاورزی و باغی که نیازمند به آبیاری عمقی هستند، به کشت‌های گلخانه‌ای قابل جبران است. این‌گونه کشت علمی که مصرف آب را تا یک‌دهم کاهش می‌دهد دوره بهره‌برداری و کشت مکرر را در طول سال نامحدود می‌سازد، جریان سرمایه‌گذاری اولیه را می‌کند.

مدیریت آب، بازایافت مکرر آب و دیگر موارد مصرفی، گرایش هرچه بیشتر به زندگی در شهرهای سبز و کاهش آلاینده‌ی، تبدیل روستاهای منزوی به شهرهای روستایی آبادی، تولید و تأمین امکانات اولیه زیستی متناسب با زمان و دستیابی سریع به مراکز بهداشتی و آموزشی و فرهنگی و خرید و وارد اداری، در شرایطی که امکانات دستیابی به شبکه‌های مجاری، همدکه جهانی را کوچکتر کرده است، باید طوری باشد که روستاییان ما ضمن بهره‌مندی از مزایای طبیعت، از حق دستیابی به خدمات مدنی و حضور در عرصه فرهنگ‌های،

در ابتدا این سؤال پیش می‌آید که آیا منظور از روان‌شناسی حافظ، روان‌شناسی است که از اشعار خود حافظ برمی‌آید یا منظور آن دسته از اشعار حافظ است که با آرای روان‌شناسان قابل تطبیق است؟ مسلما منظور ما از روان‌شناسی در حافظ، شرح دوم نوع نیست؛ اما با توجه به اینکه چنین کاری از عهدهٔ مقالهٔ حاضر برنمی‌آید، باید به تطبیق اشعار او با نظریات برخی روان‌شناسان اکتفا کنیم. نیز مقصود ما از روان‌شناسی در دیوان حافظ آن دسته از ابیاتی است که می‌تواند «الگوهای شخصیت سالم» باشند؛ اما نمی‌توانیم در دیوان خواجه فی‌المثل به دنبال تبیین اختلال اسکیزوئید باشیم. ارائه الگو برای شخصیت سالم، کاربرد درمانی هم دارد و می‌توان از برخی ابیات حافظ توقع رویکرد درمانی هم داشت.

البته رویکرد روان‌شناختی مختص حافظ نیست و سایر آثار و اقوال عارفان ما مملو از نکات دقیق روان‌کافیه و روان‌شناسانه است. در واقع «مشایخ سلفیه و طریقه‌های صوفیانه» با الهی بوده‌اند و در راه و رسمشان در تشخیص بیماری و نوع درمان آن، گونه‌ای روان‌کاوی است و بدین لحاظ در زمره روان‌شناسان بزرگ محسوب‌اند(«عشق صوفانه»، ص ۳۶). ما در اینجا برخی آرای روان‌شناسان بزرگ را با برخی اشعار حافظ تطبیق می‌دهیم، چرا که انجام کامل چنین کار مستلزم یک اثر تحقیقی مستقل و یک رسالهٔ مجزاست.

اولین روان‌شناسی که مورد بررسی قرار می‌دهیم، کارل راجرز (۱۹۰۲-۱۹۸۷) است. یکی از ویژگی‌هایی که راجرز برای انسان تمام و کمال قائل است، این است که آنها به تجربه خود اعتماد دارند و نسبت به اقتدار بیرونی به‌شدت بی‌اعتماد هستند. آنها به صرف اطاعت خود را مראعات نمی‌کنند، بلکه وقتی قوانین را مראعات می‌کنند که احساس کنند رعایت آن قوانین درست است. انخاص در حال ظهور گاهی اوقات عمدا قوانین ناعادالانه و غیراخلاقی را نقض می‌کنند و عواقب این عمل را به جان می‌خرند(«نظریه‌های شخصیت، ص ۳۸). چنین بینشی در اشعار حافظ موج می‌زند وقتی شیخ و صوفی و فقیه و مجتسب را به یاد انتقاد می‌گیرد و تحت مفهوم «رند» تجربه یکتا و یگانه خود در کمال شخصص را ارائه می‌دهد و می‌گوید که سمرش به دنیا و عقبی فرو نمی‌آید:

سرم به دینی و عقبی فرو نمی‌آید

تبارک الله از این فتنه‌ها که در سر ماست

احساس انزوا نکنند. در دنیای امروز دیگر روستاها مدرن می‌شوند و دیگر روستایی وجود ندارد. شهروندان چه در روستا و چه در شهر باید از همه امکانات مدنی بهره‌مند باشند. زندگی در انزوا، انزوی فرهنگی به بار می‌آورد. شهرهای ما نیز باید خود از شرایط مدنی و زیست‌محیطی مطلوب بهره‌مند باشند و شهروندان بدون هر گونه تبعیض، از امکانات زستی و آموزشی لازم و حد استعدادهاى خود، از مزایای تمدنی در شان انسان

نظرها و اندیشه‌ها

و زنده ماندن بهه روان آدمیت، یعنی اخلاق‌مداری را مشروط به میراندن آن درنده‌خوی ذاتی می‌کند. فریدون مشیری شاعر فقید معاصر همین را تکرار می‌کند:

گفت دانیای که: گرگی خیره‌سر

هست پنهان در نهاد بر بشر
هرمان هسه – نویسنده عارف‌مسلك قرن بیستم – به بعنوان پرفروش‌ترین نویسنده آن قرن شهرت دارد، به واسطه پرشکبای با افکار کارل گوستاو یونگ روان‌پزشک

توسعه فرهنگی

راهی به سوی سعادت

امروزی بهره‌مند باشند. نبل به چنین اهدافی مستلزم تمرکز بیشتر برنامه‌ریزی بر امور داخلی و تمرکز برنامه‌ها بر پیشرفت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. به عنوان مثال، اگر می‌خواهیم به توسعه فرهنگی و اقتصادی و تمرکز بر رفاه ملی است که می‌توان قول شد و از عهده دفاع از خود برآمد. تنش و ستیز فرساینده و ثروت‌سوز موجب ضعف علمی و صنعتی و توانایی در برابر بیگانگان می‌شود.

فرهنگ و اخلاق

موضوع خشونت که در زندگی مدنی و سیاسی در طول تاریخ مطرح بوده و هنوز هم مطرح است، بیش از آنکه اثری عمومی و اجتماعی باشد، امری فردی و اخلاقی است. اگر خشونت در برخی نظام‌های حکومتی تجلیات عمومی و جمعی هم یابد، باز ریشه و منشأ اخلاقی و فردی دارد. اگر خشونت را عارضه یا بیماری بدانیم، باز هم اجتماعی نمی‌شود. این انسان است که بیمار می‌شود. به عبارتی می‌توان این بیماری را در ذات بشر موجود دانست، و در واقع خشونت‌زدایی آموزشی است. بحث نژادی هم نیست. در قدیمی‌ترین متون فلسفی و اخلاقی و سیاسی در این باره بحث شده است. نیازی به استناد به پیشینیان نیست؛ اما آگاهی سخنانی چنان با ظرافت و صراحت بیان شده است که دروغ است، تکرار نشود. سعدی می‌فرماید:

اگر این درنده‌خوی، ز طبیعت بمیرد

همه عمر زنده باشی، به روان آدمیت

می‌بینیم که درنده‌خوی را در طبیعت انسان می‌دانند،

چهارشنبه ۱۶ بهمن ۱۳۹۸ - ۱۰ جمادی‌الثانی ۱۴۴۱ - ۵ فروردیه ۲۰۲۰ - سال نود و چهارم - شماره ۲۷۴۹۳

نیاز دارد و سواد می‌خواهد، نرسید! کیفیت سواد کم و بساود کمتر بود، با این حال همان برگزیدگان یا نتخبگان رقیق، ضمن حمل امانت فرهنگی پیشینیان به نشانهای بعدی، لای آن کتاب‌ها را می‌گشوند و می‌خوانند و نیز می‌شنوند، اغلب مردم هم کاری به کارشان ندارند. فقط آگاهی دولتها کاری به کارشان داشتند. حقیقت این است که گستره و عمق جمعیتی کتابخوانان فرهنگی طی قرن‌ها بسیار بیشتر از ما بوده است. در ایران تا صد سال پیش بیش از ۹۰درصد جمعیت بی‌سواد بود! کتابخوانی اعتیادی است که باید از کودکی آغاز شود. مادر بساود می‌خواهد و شاید پدر، بساود که بی‌مایه فطیر است و «ذات یافته‌ا از هستی‌بخش/ کی تواند که بود هستی‌بخش؟» از زمانی هم که مدراس به سبک جدید راه‌اندازی شد، معمولا طالبان علم و شاگردان مدراس ایرانی به خواندن همان کتاب‌های درسی کلامی می‌کردند.

در آمار کتابخوانی کشوری نباید آمار کتاب‌های درسی و آموزشی به حساب آید. خواندن آن‌گونه متنون نوعی انجام وظیفه تحصیلی، اداری یا شرعی است. منظور از کتابخوانی، بالا بردن فرهنگ عمومی و اجتماعی و ادبی و هنری است. منظور ایجاد فضای بازتر و گسترده‌تر برای بالیدن فکری و فرهنگی است. با این حال زمان‌هایی هم بوده است که نشر کُنی و کُیفی کتاب توسعه و گسترش ناگهانی یافت و در همان زمان‌ها شمارگان روزنامه‌ها و مجلات نیز روندی بسیار فراینده داشته است. آن دوره‌ها نشان‌دهندهٔ جهشهای فرهنگی بوده و به کیفیت نوشته‌ها نیز توجه بیشتری شده است. برای جستجو در دلایل رشد بازار کتاب و کتابخوانی شاید بهتر باشد به شکوفایی آن دوران‌ها توجه و دلایل آن واکاوی شود.

در حال حاضر شاید مشغولیات دیگری در شبکه اینترنتی نیز بر کتاب و کتابخوانی اثر منفی گذاشته باشد. که فرصتی برای خواندن کتاب باقی نگذاشته است. اما این شبکه‌ها فقط به‌سب نقل و انتقال جوک و عکس و موسیقی اختصاص ندارند، در میان آنها مقالات و کتاب‌های اینترنتی نیز مبادله می‌شود که به هر حال باید در آمار کتابخوانی و آثار معنوی آن منظور شود. به این حقیقت نیز باید توجه داشت که نسل کامپیوترزده اولیه که اکنون در سنین میانسالی است، از دریچهٔ اتاری و بازی‌های کامپیوتری وارد این عرصه شد و پس از زمانی آن ذوق و هیجان آغازین نسبت به آن بازی‌ها را از دست داد، اکنون آن‌گونه بازی‌ها فقط سرگرمی دورانی از طفولیت بچه‌هاست.

همین‌طور انتظار می‌رود ب تلفن‌های هوشمند همراه نیز فروکش کند و کمتر شود؛ اما آیا در آن صورت کتابخوانی اهمیت‌شود خود را بازخواهد یافت؟ تلویزیون و ماهواره‌ها و انتقال فرهنگ شفاهی و سسرگرمی‌های سبک مانند سریال‌های ترکی یا تماشای چه جایی دارد؟ می‌توان گفت آنانی که مشتریان اصلی فرهنگ ششغاهی صرفا سرگرم‌کننده هستند، بیشتر از کسانی هستند که پیش از آن هیچ ارتباط فرهنگی دیگری از طریق کتاب و نشریه برقرار نمی‌کردند. برای ایان همین سرگرمی‌های سبک، وسیله و بهانه‌ای برای کسب آگاهی‌های بیشتر از جهان پیرامونی، از تاریخ و حیوانات

* آماریاسن معتقد است که انسان فرهیخته هویت فرهنگی چندگانه دارد، شامل آگاهی‌های علمی، ادبی، هنری، صنعتگری، ورزشی، تاریخی، جغرافیایی، طبیعت و محیط زیست، معنویات و هزاران موضوع دیگر، که خشونت را مهار می‌کند و گرگ درون را لگام می‌زند

و شهرها و مردمان دیگر به دست می‌دهد، چه بسا آنان را به فرهنگ کُتبی نیز تربیت کند. اکنون شمار دانشجویان ما به چند میلیون بالغ شده است. عدم تغییر مناسب با این در آمار کتاب یعنی عدم تغذیه فرهنگی این دانشجویان از صد واکور دیگر معترف ۱۰درصد هوشمندان نوعی امتداد مدرسه و انجام وظایف تحصیلی است. تحصیل موجب بالارزش‌نسی گروهی تکنیشین می‌شود. توسعه فرهنگی و اقتصادی و سطح آگاهی اجتماعی و سیاسی، تحصیل موجب زیست‌محیطی و هنری حاصل می‌شود که فقط با کتاب بدون الزام و اجبار حاصل می‌شود. احترام به فرهنگ و فرهنگ‌سازاری و سواد که نیاز خود را به پول‌سالاری داده است، باید به عرصه فرهنگ و ادب بازگردد. اعتماد به اصالت و محتوای کتاب، باید جلب شود. ادعاهای گراف کتاب که سالی یک ساعت وقت خود را در خواندن کتاب تخصیص می‌دهند، باید متوقف شود تا گمان و توهم، واقعیت را نگیرد. آراش سیاسی و اجتماعی و توسعه اقتصادی و تغللی باید ابیات الهاب و رکود را بگیرد تا فضای بازی که لازمه حیات فرهنگی و یادآور همان دوره‌های جهشی کتابخوانی است برقرار و تشویق شود.

و این همان است که گفت:
میان عاشق و معشوق هیچ حائل نیست
تو خود حجاب خودی، حافظ دل‌میان برنجیز
در اعتقاد فرانکل در ناپیومونی‌ت‌یرن راه‌ها
در نومیدکننده‌ترین و ظاهرا در یأس‌آورترین
وضعیت‌ها است که می‌توان عظیم‌ترین معنا را یافت(همان، ص ۱۶۳) یعنی:
حافظ، شکایت از همه هجران چه می‌کُی؟
در هجر وصل باشد و در ظلمت است نور
فرانکل معتقد است که «عشق، هدف نهایی انسان است، سرنگاری از راه عشق و در عشق است(همان، ص ۱۶۷) که از مضامین اصلی اشعار حافظ و اوج اندیشه و تعالی معنوی اوست:
طفیل هستی عشق‌اند آدمی و پری
ارادتی بنما تا سعادتِ بیری

برای ای زاهد و بر دُرُدکشان خرده مگیر
توجه‌دانی که‌پس‌پرده، که‌خوب‌است و‌که‌زشت
در واقع نوع نگاه ما به سطح فکری و روحی و نشان‌دهندهٔ درویات و معنای حافظ فکری و روحی خود ماست که در جهان بیرون فرافکنی می‌شود و ما خود را در آینهٔ جهان و اطرافیان می‌بینیم، حافظ ما را دعوت می‌کند که با خوشناسانی و گسترش آگاهی، این پرده‌ها را کنار بزنیم و رویارویی خود با خلق و خدا و جهان را هر چه واقعی‌تر و در دست‌تر و زیباتر کنیم. آنچه در نو تسلسل آمد، مشث بسیار کوچکی از خورار است. این مقاله مختصر حوصله ذکر بسیاری دیگر از روان‌شناسان و تطبیق آراشان با آموزه‌های حافظ را ندارد و گرنه مثنوی هفتاد من کاغذ می‌شود.

«دانشنامه حافظ

منابع:
– روان‌شناسی کمال‌ودان شولش/ ترجمه گیتی عظیمی/ نشر پیکان/ ۱۳۸۷/ تهران.
– نظریه‌های شخصیت/ ریچارد رابکین/ ترجمه مهرداد فیروزبخت/ نشر آرسباران/ ۱۳۹۲/ تهران.
– هنر عشق وروزدید/ اریسک فروم/ ترجمه سیمه سادات آل حبیبی/ انتشارات جاجرمی/ ۱۳۸۷/ تهران.
– عشق صوفیانه/ جلال سناری/ نشر مرکز/ ۱۳۹۲/ تهران.
– درآمدی بر انسان شدن/ کارل راجرز/ ترجمه قاسم قاضی/ انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی/ ۱۳۹۶/ تهران.

حافظ، تکیه بر ایام چو سهو است و خطا
من چرا عسرت امروز به فردا فکتم؟
پرلز با دستنه‌بندی محدوده‌های آگاهی،

فرانکل هر روز دود کوره‌های آدم‌سوزی را می‌دید و ممکن بود هر لحظه به آنجا منتقل شود. تمام افراد خانواده‌اش کشته شده بودند و در سرمای سوزان به باتدینر شکل به ییگاری گرفته می‌شد. او شرح زندگی سخت خود را در کتاب «انسان در جستجوی معنا» آورده است. یکی از ویژگی‌های نظریه فرانکل این است که او برخلاف سایر روان‌شناسان که دلدگران سلامت روان و شخصیت هستند، الگوی انسان از خود فرارونده را مطرح می‌کند؛ یعنی انسان‌ای که خود را نادیده می‌گیرد و ایستار می‌کند؛ هر چه بیشتر توانمند از خود فراتر رومیم، خود را که کسی یا چیزی ایثار کنیم، انسان‌تر می‌شویم(همان، ص ۱۵۶، همان‌طور که حافظ معتقد است:

تا عقل را بگشایی، بی معرفت نشینی
کی نکته‌ات بگویی، خود را مین وستی

است که در ویکتور فرانکل می‌رسیم. او کسی است که در اردوگاه‌های اجباری نازی‌ها آموست که «حتی به هنگام رنج و مرگ هم می‌تواند معنایی یافت. او می‌گوید زنده بودن یعنی رنج کشیدن، اما برای رنج خوش معنایی یافتن، یعنی ادامه هستنی(روانشناسی کمال، ص ۱۵۴). چنین بود که فرانکل به معنای واقعی کلمه مصداق این بیت حافظ شده بود:
و منظوری شدن(روانشناسی کمال، ص ۱۶۵)

در اندرون من خسته‌دل ندانم کیست
که‌من‌خوش‌م‌و‌اودر‌فغان‌و‌ودر‌غواست
اما به ویکتور فرانکل می‌رسیم. او کسی است که در اردوگاه‌های اجباری نازی‌ها آموست که «حتی به هنگام رنج و مرگ هم می‌تواند معنایی یافت. او می‌گوید زنده بودن یعنی رنج کشیدن، اما برای رنج خوش معنایی یافتن، یعنی ادامه هستنی(روانشناسی کمال، ص ۱۵۴). چنین بود که فرانکل به معنای واقعی کلمه مصداق این بیت حافظ شده بود:

تا نگویم که چه عمرم به سر آمد، رستم
اکتو به ابرک فردم می‌رسیم. برجسته‌ترین بخش نظریه روان‌شناختی فردم که می‌شود دیرساره آن حافظانهٔ فرحت کبره، نگاه او به مقوله عشق است. فرم در کتاب «هنر عشق وروزدید» انواع ششگهارا مورد بررسی قرار داده و معتقد است که عشق اصیل و تکامل‌یافته دارای خصوصیات برجسته‌ای چون احترام و توجه دلسوزانه، احساس مسئولیت و دانش و عزای خود نمی‌آید:

سرم به دینی و عقبی فرو نمی‌آید
تبارک الله از این فتنه‌ها که در سر ماست

حافظ، تکیه بر ایام چو سهو است و خطا
من چرا عسرت امروز به فردا فکتم؟
پرلز با دستنه‌بندی محدوده‌های آگاهی،

در همین حال، پس از اذعان برخی معترضان عراقی به «مقتصد» و دیگری میان هوادان و برخی معترضان عراقی به «استثنای عراق» و وظیفه «کلاه آبی» تأمین امنیت مدارس و ادارات خدماتی است. «مقتصد» و «کلاه آبی» کلاه آبی که علیه من شعار می دهند، رهبر جریان معترضان ضد تشکر از کلاه آبی افروز؛ وظیفه شما کم نیست که برای عراقی‌ها و ایرانی‌ها برپای امنیت از درگیری بیست کلاه آبی وابسته به مقتصد و معترضان عراقی بغداد، بابل، نجف، کربلا و جنوب آید قار خیز شده بودند. از سویی افروز؛ الهامی از رئیس ائتلاف الفتح، عراقی زیز در بیانیه‌ای کوتاه معترضان عراقی می‌گوید: «نهادهای تشکیلاتی کشور به خصوص تشخص «مقتصد» و «کلاه آبی» جریان صدر را به شدت رد می‌کند. در تحولات منطقه‌ای نیز، نیروهای الحشد الشعبی عراق پورش تروپست‌های داعش به مناطقی در غرب (الابار) عراق را تا نام گذاشتند.

دولاد ترامپ، رئیس‌جمهوری
بکا پراساس نتایج منتشر شده
در ۹۷ درصد آراء یا به عبارتی
هزار و ۷۶۱ رأی مقابل ۷۱۱ رأی
جمهوریخواه خود شامل دو نشانی
بلیام ولد در رقابت‌های درون
پارلیامنت ایالت آیووا به پیروزی دست
یافت. ترامپ در پیمانی نویتری
به پیروزی برتری در آیووا
تافتیم، مشترکاً، رابطه
جمهوریخواه در ایالت آیووا
پایه‌ای که در نویتری منتشر کرد
نشد: ترامپ، کم‌و‌بیش مشارکت
یک رئیس‌جمهوری کنونی را
در همین حال، در جمله
نمادهای دموکرات از حد حمله
سندرز، «جو بایدن» (الیزابت
«بست به‌توجه» مایکل
«میسگر» «دول پارتیک» «ایمی
«تولسی گابره» «مایکل
«الندرو یانگ» و بارکاز و «تام
«ستیر» در انتخابات درون حزبی
ترامپ در ایالت آیووا شرکت
نموده، اعلام نتایج رقابت اولیه
در ۱۱ ماه نوامبر ۲۰۲۰ در آمریکا
و به خاطر بررسی‌های
مجلس نمایندگان می‌کلاور،
گفتی حزب دموکرات در آیووا
در پیانیه‌های ثبت: تاخیر در اعلام

کشته شده است. به گفته این
منشک «استراخا» که یک
دانشجوی روسی است،
اعضای طالبان هدف قرار
ساخته شدند. گفتنی است که
دولت (ترامپ)، در
بعد از عملیات هدف منشک
به پایگاه «عین الاسد» درباریه
آنها کار کرد. درباریه
این هواپیما و سرشتهای
نوعی پهناورتر را در
قرار داده و آنها را
نقض درازن آن مطرح کرد.

ت
ک
ک
ک
و
ی
ی
که
ت
ت
یز
کار
ت
ی

سرویس خارجی: نخست
وزیر پاکستان در سفر به کوالالمپور
ضمن ابراز تاسف از عدم شرکت
در کنفرانس اسلامی مالزی تحت
فشارهای عربستان و امارات، اعلام
کرد: علیرغم فشارهای خارجی
در اجلاس آتی سازمان کنفرانس
اسلامی در این کشور شرکت
خواهم کرد. «مهران خان» در این
سفر با «مهاضیر محمد» نخست
وزیر مالزی و دیدار و گفتگو کرد و
اظهار داشت: تعهد می دهم در
اجلاس آتی کنفرانس اسلامی مالزی
شرکت کنم. وی گفت: برخی

مبنی بر ممانعت از ورود محصولات کشاورزی فلسطینی به بازار صورت می گیرد. به تازگی وزیر جنگ رژیم صهیونیستی اعلام کرده که محصولات کشاورزی فلسطین از

روز یکشنبه این هفته وارد بازمانی اسرائیلی نخواهد شد. این اقدام رژیم صهیونیستی با هدف تشدید محاصره و سرکوب کردن اوضاع اقتصادی فلسطین انجام می شود. در رویدادی دیگر صدها تن از یهودیان اردنلو به تنه می تندو، که آنها «حزبی» گفته می شود، علیه پلیس رژیم صهیونیستی در شرق تل آویو تظاهرات کردند. صدها تن از یهودیان خریدی در شهر «پلیس برک» واقع در شرق تل آویو در اعتراض به بازداشت یکی از عناصر خود با دست پلیس رژیم صهیونیستی تظاهرات کردند. معترضان که برای ساعتی راه اصلی شهر تنی برک را مسدود کرده بودند، با نیروهای پلیس درگیر شدند. پلیس ۱۸ اتان از آنان دستگیر کرد و از سوی دیگر سه نفر از نیروهای پلیس هم در درگیری با معترضان زخمی شدند. پلیس صهیونیستی روز یکشنبه این هفته یکی از یهودیان خریدی را که قصد فرار از خدمت رسانی داشت، مدتی در یک خودرو به جرم جرم می

سربازی اعضای خود که به تحصیل تورات مشغول اند مخالف هستند در حالی که گروه‌های یهودی دیگر معتقدند خدمت سربازی برای همه صهیونیست‌ها الزامی است و باید بر این صورت گیرد.

به میانجیگری امارات

مجلس فلسطینی، برخی جنبش‌های مقاومت
 از حکومت کردند. مقامات ارتداد اسرائیل به
 رئیس شورای انتقادی سوان به دلیل دیدار با
 صهیونیستی به شدت انتقاد کردند. «مجلس»
 کمیته عالی انقلاب به رهبری نوری به
 انتقام‌البرهان، رئیس شورای انتقادی سوان
 و ضمن انتقاد شدید از آن دیدار، نوشت:
 «آن زن و مرد برداشت و دو طرف در آن دربار
 به بازی ورق توافق کردند که همان سیاست
 است. افراد دو تاییهاتو از آن دیدار، دست
 بی در جنگ‌های خارجی در قبال وعده‌های
 «مجلس» احمد عبدالسلام، سخنگوی
 دیدار بین «عبدالبرهان» و رئیس شورای
 انتقادی تانیهان و نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی،
 کردند.
 م: نخست وزیر رژیم صهیونیستی اعلام
 کرد: «عبدالبرهان»، رئیس شورای حاکمیتی
 و دربار دولتی و از سبای روابط حاکمیتی
 یک مقام عالی رتبه نظامی سوان فاش کرد
 به نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی و رئیس
 آن را اوگانا را ترسیده داده بود.

پس از حیات بازاری از مواج پاکستان در قبال کشور، هند شروع به تهدید کولابوهر کرد. استادی و طاهر اوشاسن: چون هند به علت احاطه از کشور خرید روغن پالم از مالزی را متوقف کرد پاکستان از طریق گریزکرد اقتصادی چین به این کشور کمک خواهد کرد روغن پالم خود را بفروشد.

مهاجرتی محدود نیز در این باره بر لزوم اتحاد و همکاری کشورهای اسلامی برای از بین رفتن مشکلات و موانع موجود اشاره کرد و گفت: دانشکسر طریقت خود را برای

از دیوانان نزدیک ما مامی بوند که این کنفرانس ممکن است به قدری در دنیای اسلام شروع و ما من مطمئن هستم که چنین اتفاقی رخ نمی دهد. دانشکسر وزیر پاکستان گفت: روابط دیرینه و خوبی میان اسلام و کولابوهر وجود دارد که می تواند همین به شرفش هر دو کشور در زمینه های اقتصادی، دفاعی و آموزشی شود.

عمران خان با اشاره به مساله کشور تاکید کرد: در شش ماه است کشور تبدیل به بزرگترین زندان جهان شده و مردمی که به بینیم که

چند استستان بمن ، هزاران ساکن این استانها را وادار به ترحمهای خود کرده است.

سازمان ملل متحد در گزارشهای اعلام کرد که هزار یمنی در حاشیه‌ای غربی، مارب و العرفان در یمن در نتیجه حملات استثنای عربی به زهری روبرو شد و تشدید دیگری برای نظامی بین نیروهای دولت مستعفی و من جیش انصارالله، وابسته خود از ترک دارنده نامه جهانی WFP) -خانه مس- به سازمان ملل اعلام کرد که او آرگان یمنی نیاز بمرم به کمک دارنددر گزارش

سازمان آمده است که طی دو هفته گذشته بیشترین جعلی غلامان کمدن غداپ هر سال حدود ۲۵۰۰۰ تن بوده که

سرویس خارجی: هفت نظامی مصری بر اثر انفجار خودروی زرهی آنها توسط عناصر داعش در استان سینای شمالی و در شرق این کشور کشته شدند. به گزارش ایستگاه خبری العربی الجدید، خودروی زرهی نظامیان مصری بر اثر انفجار یک بمب کنار جاده ای در جنوب شهر «سید زوید»، در منطقه «سینا» منهدم شد. منابع محلی گزارش دادند: گروه زورپسبی «الاولیة السینائیة» داعش مسئولیت داعش در شبه جزیره سینا این خودروی زرهی را متفجر کرده است. این در حالی است که یک عضو شبزبش نیز خط اول انفجار گاز از سربازهای امنیتی فلسطین به مقتصد در استان سینای شمالی کشته شد و دو روز بعد از آن، داعش مسئولیت این حمله را برعهده گرفت.

سازمان ملل: تبادل آتش

«استان دوجاریک» سخنجوی
دیپریک سازمان ملل خوستا توقف
هروچه سریعتر درگیری‌ها در استان
ادلب واقع در شمال سوریه شد.
دوجاریک در نئستی خبری ضمن
هشدار درباره درگیری‌ها بین ترکیه
و ارتش سوریه در ادلب، خوستا
بازگشت طرف‌ها به بین مذاکره
می‌گفت: ما از شنیدن گزارش‌ها
دیده‌ایم که عربستان و آمریکا در

سوسیوره و نظمیان ترکیه در شمال ایران بسیار نگران هستیم. سوره کمال سازمان ملی ضمن اشاره به تمامی‌های متعددی که با مسئولان سوسیوری ترکی و روسیه در موضوع ادب دارند، اظهار داشت: به نظر من ادب دربار باید رنگ نشان داد که نه‌باید هیچ‌کس با مسئولان غیر نظامی وین و بلژیک در دیرگی کنونی در سوره ملی می‌شود. دوجاریان با این‌گونه بیامی به تمامی‌کنشهای دیگر در جنگ سوسیوری نمی‌تواند لزوم کاهش ادب و کاهش نفات در استان ادب ارسال کرده‌اند، افزوده ما همچنین عقیما نگران افروزش‌ها درباره نفات عقیما نگران و اروار شلند حجم گسترده‌ای در سوره نظمیان هستیم. می‌شود سبب به نقل از آنتونیو گوتزش، دیریکل سازمان ملی گفت: او باید دیگر ناکاره کرده که به جلاله و به نه‌نظامی‌ها،

موسسه «هریس» و «هاروارد کس» نشان می دهد که عملکرد ترامپ مسرود پذیرش ۶۰ درصد زنان آمریکایی نیست. شرایطی «اول بولمانور» نماینده دمکرات ایالت اورگون در مجلس نمایندگان آمریکا از تصمیم خود برای تحریم سخنرانی سالانه رئیس جمهوری آمریکا در کشور خبر داد. از سوی، مارکو روبرو سناتور جمهوریخواه نیز اظهار داشت: روشان عباس، مدافع حقوق اقلیت مسلمانان اغویور چنین را به عنوان مهمان به سخنرانی سالانه دونالد

سیاست‌های مهاجرتی او اعتراض آمریکا و مکزیک را دارد و اعلام می‌کند که باید کشور را به یکدیگر کشد.

ترامپ می‌برد.

درواحی دیگر در جریان حمله به اتوبوس حامل ۴۰ مسافر کسب و کار از لاس‌آنجلس غایب می‌شود.

فرانسه‌ای‌ها پوشش نفر سرچون شدند. همچنین تیراندازی در محوطه دانشگاه نگراس در شمال (دالاس) آمریکا منجر به کشته شدن دو تن و زخمی شدن یک نفر شد.

با صندوق رأی انجام نمی‌شود

و اعتراضی با شرکت در نشست‌ها و جمع‌های محلی، نامزد مورد نظر خود را انتخاب می‌کنند.

تو انتخاباتی بدون حزبی ای‌بورا،

پس از حمایت مالزی از مواضع گسترش همکاری با پاکستان به

[illegible]

در کمیته هماهنگی مشترک، در دیدار با ژنرال آیه‌پیتز
گواهی رئیس بنظر ناظران سازمان ملل، پس از یادداشت
اتفاقی دربارهٔ مشکل سراسر توافق سوند و در تحول
از پایان صبر صناعه، در سایه سکوت سازمان ملل خبر داد.
و خطاب به این مقام سازمان ملل، تصریح کرد صبر ما
(انصاره) همه حدی دارد و در برابر سکوت سازمان ملل
به امتیاز خود هیچ‌گونه تضمینی از سوی این سازمان، مستحق
نست نخواهیم داشت. در تحولات میدانی نیز منابع خبری
گزارش دادند که پادگان «صحن الجن» متعلق به نیروهای
«شوراء العرب» رئیس جمهوری عراق است، و فراری است.
«صحن العرب» هدف حملات موشکی عراق گرفته است.

حمله هوایی نیروهای
سرویس خارجی: چنگنده‌های
ایستاده به ارتش «خلیفه هفتم»
مناطق مکتونی پایتخت لیبی را
بمباران کردند.

چنگنده‌های ایستاده به نیروهای
ژنرال خلیفه هفتم، فرمانده نیروهای
موسوم به ارتش ملی لیبی، برخی
مناطق «طرابلس» را بمباران
کردند. بر اساس این گزارش‌ها
ایستاده‌ها جنوب مکتونی
«ابوالسلیم» را متعلق بر طرابلس را
هدف قرار دادند. در این حال،

یازدید وزیر دفاع ترکیه از نیروهای این کشور در مرز

از نظامیان ترکهای مستقر در آن
سوریه واقع در استانهای ادراس، ازم
توپخانه‌ها و جنگنده‌های ارتش این
کشور به منطقه از افراسازی
سوریه حمله کرد. به ۶۶ هزار سوری
وای در این حملات از پای درآوردند.
رو بار در تلی اعلامی سوریه درباره
هدف هارف گفت: «نشان می‌دهد
توسط ارتش سوریه، گفت: «ترک
رو قبلی به مسئولان روسی اطلاع
داده بود که نیروهای پشتیبانی ارتش
ترکیه به ادلب می‌رسند اما ارتش
سوریه به حملاتش ادامه داد.
از سوری دیگر ارتجی طیب
اردوغان» رئیس‌جمهور ترکیه این
از افزایش تعداد اتفاقات نظامیان
این کشور در مونتیکاران مواضع
تورویست‌ها در ادلب توسط ارتش
سوریه به هشت کشته برادر داد.
نظامی دیگر که برکای که در عملیات
ارتش سوریه در ادلب زخمی شد
سوریه گفت: «شندن اکثر... بازید

یازدهم اردیبهشت ۱۳۹۴ **توریت** «**الاحوازیه**» در اروپا به اتهام جاسوسی برای عربستان

فرانس: مستند اطلاعاتی دانمارک از دستگیری سه عضو گروهک «الاحوازیه» به اتهام جاسوسی برای عربستان و تلاش برای یک اقدام تروریستی در ایران خبر داد. مستگیر شدگان از مردم و شرکتهای جاسوسی کرده و اطلاعات دریافتی را به یک سرویس اطلاعاتی سعودی ارسال می کنند. مستند دفتر دادستان کل هلند نیز از بازداشت یک فرد ایرانی اصیل به ظن تلاش برای انجام حمله تروریستی در ایران خبر داد. زیرهواهای امنیتی هلند معتقدند که این فرد با همکاری چند نفر دیگر در حال برنامه ریزی یوندد تا در ایران یک حمله تروریستی انجام دهند. این فرد نیز که ۳۰ ساله است، و نامش اعلام نشده، از فعالیت های گروهک «تروریستی الاحوازیه» اعلام شده است. این گروهک در حال حاضر تحت عناوین دانمارک و هلند مستقر است و همزمان در داخل ایران حاضرت و خرابکاری های انجام داده است. در این حال وزارت خارجه دانمارک و عربستان سعودی از موضوع جاسوسی عربستان در این کشور، هیچ خبر قابل قبول را ابراز نکرده اند.

چشم‌انداز خود برای ادامه معاملات تجاری به اتحادیه اروپا تأکید کرد که انکسین نیازی به پیروی از قوانین اروپا ندارد. بوریس جانسون تأکید کرد در صورتی که اتحادیه اروپا توافق کند با ما را پذیرد، مطرح به مفادی بازمی‌گردد که به پیشتر مطرح شده بود: «بریکت‌ها هنوز توافق، جانسون کمتر از چهار روز پیش از خروج نهایی کشورش از اتحادیه اروپا گفت: در صورت عدم اطمینان از نتایج مذاکرات، من (جانسون) به اتحادیه اروپا (در کانادایی) از سوی رهبران اتحادیه اروپا، این تردید شرايط مورد توافق سازمان تجارت جهانی را به اجرا می‌گذارم. گفتنی است کانادا و اتحادیه اروپا یک بحث مشترک به اعضا رسانده‌اند که بر اساس آن مالیات گمرکی برای بسیاری از کالاهای وارداتی حذف شده است بدون آنکه در طرف ناگزیر از تبعیت از قوانین داخلی یکدیگر باشد.

حمله با سلاح سرد به یک مرکز پلیس فرانسه

پارسی: پلیس فرانسه یک فرد مهاجم چاقو به دست را که وارد یک مرکز پلیس در پاریس شد، بود، هدف قتل قرار داد. سنجگوی پلیس امنیت داخلی فرانسه گفت که این فرد مهاجم پیش از آنکه مورد هدف گلوله قرار بگیرد دست یکی از افسران پلیس را مجروح کرد. بر اساس گزارش‌ها فرد مهاجم پس از آنکه هدف شلیک قرار گرفت در بیمارستان منتقل شد. سنجگوی پلیس امنیت داخلی فرانسه اعلام کرد هنوز انگیزه فرد مهاجم از این اقدام مشخص نشده است. این حمله در حالی انجام گرفت که در روز یکشنبه نیز همزمان در انگلیس و بلژیک با چاقو به عزرائیل حمله شد و در دو حادثه، زورروشنی اعلام شدند.

بیرقانونی شوه جزیره کریمه به روسیه تاجیک می‌کنیم، وروغان گفت: اگر
صراع تاجیکان تاتار در کریمه را به وقت رفتن دارد و به حمایت
تاجیکان اقامه می‌دهد. همچنین در این دیدار گفت: مذاکرات بین
اجلرت آذربایجان و تاجیک و اوکراین در سال جاری به پایان خواهد رسید. رئیس‌کمیته
تاجیک جمهوری اوکراین هم در این دیدار گفت: کشورش از دیوارهای
تاجیک خشنود است و همکاری نظامی و مالی میان دو طرف حمایت
همچنین درباره تبادل زندانیان میان روسیه و اوکراین تاجیک کر
روشنی به دنبال حمایت تاجیک برای آزادی شهرنواگان اوکراینی از کریمه
تاتارها از زندان‌های روسیه است. خبرگزاری کریمه که دادستان‌های تاجیک
استانهای «الکیشیر» و «قوبه» این کشور حکم دستگیری ۷۴ مظنون
تباط با جرم «انگیز» ۱۰ صادر کرد.

در چنین شرایطی، «احد المسماری» ستونخوی بیرونه (خليفة حفتر) موسوم به «برهه ملی لیبی» در کنفرانس خبری مدعی شد که ترکیه ۱۵۰۰ داعشی را حایح از دولت مسفر در طرابلس به لبی اعزام کرده است. مسلمانان افزود: ترکیه این داعشی‌ها را سوریه به فردگاه «معینة» منتقل کرده است.

سراسیمه، پس از چهار ساعت سفر
سراجام به پیشرویهای ارتش ایران
در جنوب استان اذربایجان شرقی
در شرق شهر اذربایجان تحت کنترل
ارتش سوریه درآمد. ارتش سوریه
موفق شد شهرک نیرب در شرق
شهر اذربایجان را آزاد کند و یک
دیگر در این استان پیش برود. اهمیت
این شهرک در موقعیت آن است
زیرک بر گزاینده حملات ایران به
به استان اذربایجان در غرب سوریه
معروف به جاده M4 است. در خبر
دیگر وزارت دفاع سوریه از شکست
گروه‌های تروریستی در سوریه
اظهاره‌ای کرده است.

[illegible]

البرهان با نتای‌هاو از ملت سودان و جنبش
است این دیدار را محکوم و با هر گونه گ
شان برای آزادی سازی مقابل‌ه کند. در بیا
ست: دیدار البرهان با نتای‌هاو به عمق منافع م
آن در طول چند دهه پیش در حمایت از م
بور بسیاری از فرزندان آن در صفوف مقاو
می‌زند.

جبهه خلق افزود این دیار که به زور و سبیل و خاخرجه عری از بیچاره قرا و در کوند کرد. مکتب و اعلام شایده برخی زدهای بی باطنی و کلبه زدها را آید می فرمایند که سپهری دیار مذکور، بنام فراموکی و سپهری دیار خصمانه که منافع عالی است عربی را و الحار آزادی و منافع ملی و عادی سازه را بر اسرائیل را نشان می دهد. جبهه خلق می بردارد که دست از جنایت های بی رحمانانه برادران سواد که «نه س» است، از اجلاس عری شده است، مصون بماند. جنبش مقاومت (نیز هم شکم محکوم کرد دیار برهان با بی بی دایماری که با هدف عادی سازی انجام داد) و برای ادامه جنایات و اذیت های بی حساب و حساب و مفاسد آن اقدام خصمانه می سازد و از هم شکم سخنگوی حماس تأکید کرد: «برای هر یک از این اقدامات بی شکم کشورها را تاریخ است که تعرض کرده است، بنابراین سازه را با آن قطع کرده. سخنگوی حماس خواست که هیئت با پروژه بیهوشی روند است. عربی و عادی را با یو پی کس

ملی گرای
های بعدی
به این جبهه
سودان و
فلسطین
فلسطین

[illegible]

دبیر کل کمیته مرکزی جنبش فتح هم این دیدار گفت: جنبش اتفاقی با موضع همواره حامی حقوق ملت فلسطین در مستقل در مرزهای ۱۹۶۷ به پایتختی مناقض است و نقض طرح صلح عربی رای وزیران خارجه کشورهای عربی و به شمار می‌رود.

فلسطینیہ پر جو جنتی جہاں مملو ہے، کوکوم کرند، مقامات اتر اسرائیل کے لیے شوری اتقالی سوانہ ہے دلیل دیار ہا نیستی ہے شدت انتقاد کرند۔ «جدملعی» جہاں جہاں انقلاب ہے نہ تو نیستی ہے راج اتقالی سوانہ ہے شوری اتقالی سوانہ ہے انتقاد شعیبہ از ایدین دیار، نوش: پردہ برداشت و دو طرف در دربارہ روابط ایدین کرند جہاں سامت ایدین دیار، نوش: جنگہاں خارجیہ، جنگہاں داخلیہ «جدملعی» شخوکی سوانی از اخیر «عبدالغفار ابرہان» نیستی سوانی تانباہو تخت وزیر رژیم صہیونیستی، تخت وزیر رژیم صہیونیستی اعلام الفلانت ابرہان، شوری اتقالی شخوکی دیار و حوجاہ و عادی سوانی دیار و حوجاہ مقام ایدین نیظامی سوانا فاش کرند تخت وزیر رژیم صہیونیستی و رئیس اوزکندرا از تربت تہادہ کرد

هرچه سریعتر درگیری‌ها در استان ادلب واقع در شمال سوریه شد. دوجاریک در نشست خبری ضمن هشدار درباره درگیری‌ها بین ترکیه و ارتش سوریه در ادلب، خواستار بازگشت طرف‌ها به میز مذاکره شد. وی گفت: ما از شنیدن گزارش‌ها درباره درگیری‌ها در شمال ادلب

سوریه و غزطیان ترکیه در شمال سوریه بپایان نگران هستیم.

این مقام سازمان ملل ضمن اشاره به تمامی افرادی که متعديان را در مسئولان ترکی و روسی در موضوع ادب دارند، اظهار داشت: به نظر من درگیری با دربار دیکر دانش که تهدید علیه صلح و امنیت منطقه ای و بین المللی، از درگیری کونی در سوریه ناشی می شود. دوجاریه که بیان اینکه پیامی به تمامی کشورهای درگیر در جنگ سوریه می کشد، لزوم ادب تنش و کاهش نفوذ در استان ادب ارسال کرده اند.

افزود: ما هرچند برعکس عمیقاً نگران گزارش های درباره نفوذ غزطیان در آواره شدن حجم گسترده ای غزطیان هستیم. وی سپس به نقل از «انتمیون گروپس» در بیان سازمان ملل گفت: او باید دیگر کرده که به جهان و به غزطیان را

یازدید و

روستاهای غیرنظامی در لبنان
شود. از سوی وزیر دفاع آلمان هم
تشدید تنش میان ارتش اتریش
و نیروی در لبنان علیه اسرائیلی
بر لزوم دیدار مقامات سه
اروپایی با رئیس‌جمهور اتریش
گسرد. «انگرت کرامپ کارن باوگر»
گفت: من معتقد به یک روایت
من‌المللی نیاز است بنابراین
است که ما بخوانم سه کشور اروپایی
(آلمان فرانسه و انگلیس) و
خود اردوغان آلمان هدم.
است روز دوشنبه این مجلس
دفاع ترکیه از کشته و زخمی شدن
۱۳ سرباز خود در پی حملات
سوریه به روستاها در منطقه
کاشش تنش آلب خیز داد. در چنین
شرایطی «خلوصی اکبر» وزیر
به محله است سوریه. «طیاضی
سوی کشته شدند اکبر حب:

پیر دفاع ترکیه از نیروهای این کشور در مرز

[illegible]

دیگر در این استان پیس پرورد، احمدیه، این شهر که موقعیت آن است نزدیک بزرگراه این المللی استان حمله به استان لاقیه در شمال غرب سوریه معروف به جاده M4 است. در خبر دیگر وزارت دفاع روسیه از تحرکات گروههای تروریستی در سوریه برای تهاجم به استان لاقیه خبر داد.

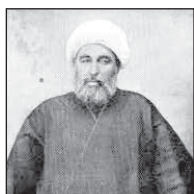
[illegible]

در نقد طب سنتی
دکتر رسول جعفریان

۶

زندگی و مبارزات
ملک المتکلمین

۳

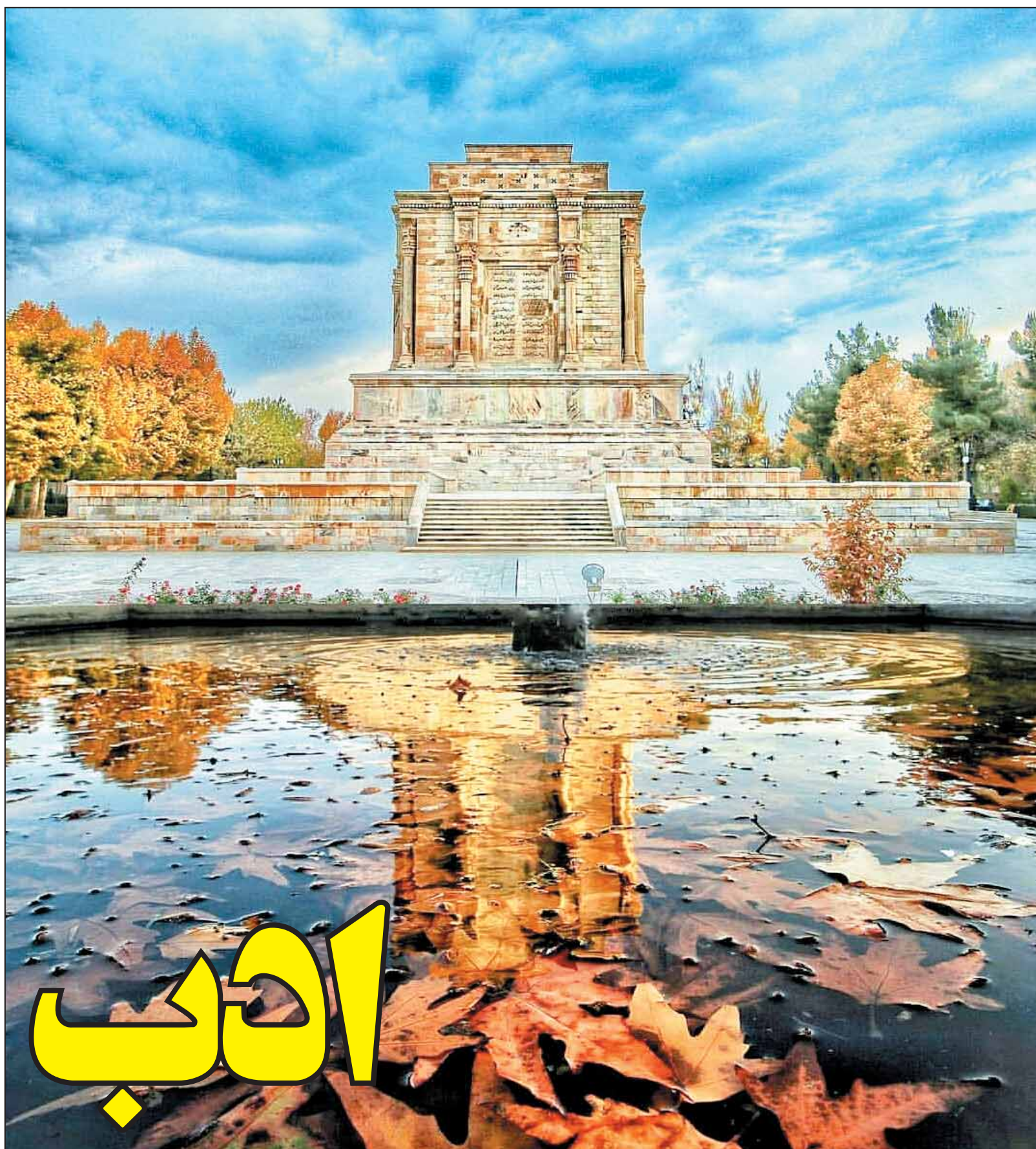
فیلسوف ادب
فخرالدین شادمان

۲

ضمیمه فرهنگی روزنامه اطلاعات

چهارشنبه ۱۶ بهمن ۱۳۹۸ - سال نود و چهارم - شماره ۲۷۴۹۳

سرآغاز...

از خدا جوییم توفیق ادب

بی ادب محروم ماند از لطف رب

بی ادب تنها نه خود را داشت بد

بلکه آتش در همه آفاق زد

هر فرهنگی، به تاریخ و سنت‌ها و کتاب‌هایی متکی است که علم و اندیشه و ادبیات را پرورده و بار و بری بدان بخشیده‌اند. پروندهٔ فرهنگ‌هایی همچون یونان باستان با آن همه عناصر و عوامل و میراث‌های علمی و فرهنگی روشن است. شاید بتوان آن فصل از رویدادهای علمی و فلسفی و فکری را در جهان قدیم، یک اتفاق نادر قلمداد کرد. این حقگزاری نسبت به یونان برای ما ضروری است، زیرا در کمال حیرت و شگفتی تاریخ و فرهنگ و ادبیات ما تحت تأثیر نوعی اخباریگری در اعتقادات و افراط صوفیان و باطنی‌گری که نقشی بزرگ و ماندگار بر ادبیات ما زده است، به جنگ عق و منطق و فلسفه رفته و معلمان اول در یونان را ناسزاها گفته‌اند! این پدیده از عجایب تاریخ ماست!

یونان در مسیر دیگری در جهان اسلام مورد بازخوانی و تفسیر قرار گرفت و در عصر روشنگری و قبل از آن در دوران رنسانس بازتولید شد و چنان مورد توجه قرار گرفت که جنبش بیداری و ورود به عصر علم و مدرنیسم از همانجا سرآغاز گرفت. کلاسیسیسم در حقیقت چشم‌گشودن بر رویای یونان بود. عصر جوامع دموکراتیک و ذهن‌های منطقی که از زیبایی و طراوت فرهنگ لذت برده و مشکلات بشر را یکایک از راه برمی‌داشتند. علم‌گرایی و هجوم اختراعات، یکباره بشر را بر تمام عناصر و موانع طبیعت چیره ساخت و زمین که خانهٔ مشترک انسان‌ها بوده و هست، به سیاره‌ای شکننده و کوچک با منابع محدود و شرایطی آسیب‌پذیر از حیث زیست‌محیطی بدل شد. اینک آنچه زمانی یک رویای بزرگ و با شکوه بود به کابوسی عظیم و رعب‌آور بدل شده است. گرمایش زمین در اثر بی‌تدبیری و رشد جمعیت و نابودی منابع و اقلیم‌های پایدار، ویروس‌های بیماری‌زایی که منشاء نامعلوم دارند، و اخیراً ویروس مرگبار کرونا که پس از سارس و ابولا، بیشترین وشت را به جوامع متراکم انسانی منتقل کرده است، زباله‌های پلاستیکی و ورود میکروپلاستیک به سرتاسر اقیانوس‌ها، نابودی صخره‌های عظیم مرجانی در سراسر جهان، جنگ‌ها و انفجارهای آزمایشی و نظامی با شکافت هستهٔ اتم، صید بی‌رویه‌ی حیوانات کم‌یاب و تداوم قطع انبوه درختان و جنگل‌های حاره‌ای و کوهستانی و رفتار نابخردانه و سبانه با حیوانات و پرندگان و حشرات که قلب هر انسانی را به درد می‌آورد. ماجرای میانکاله و نابودی پرندگان زیبایی که هزار هزار و بلکه ده‌ها هزار تلف شده و شاید قتل‌عام شده باشند یک تراژدی تمام عیار است. این ماجرا را چگونه معنا کنیم در حالی که یک نهاد و چند استاد درجه یک محیط‌زیست ایران گفته‌اند ماجرا عمدی بوده و برخی طاعنان و دشمنان مدیریت و برنامه‌های کنونی دست به اقدامی برای زمینگیر کردن رئیس و مجموعه حفاظت از محیط‌زیست در ارتباط با شکار و امور دیگر زده‌اند. اگر چنین باشد، که احتمالاً بوده و هست، پس بدا به حال ما و لعنت و آتش بر آن کوردلان و بزذلانی که چنین جسارتی به ساخت کائنات و جان عزیز پرندگان زیبای میانکاله روا داشتند. خاک و لعنت بر سرشت و سرنوشتشان باد...

اما فرهنگ ایران، در میان تمام تمدن‌ها و میراث‌های معنوی بشر، برای خود سه عنصر شگفت‌انگیز داشته است که بر اساس آن ساخته شده و شناخته می‌شود. اول تداوم و ماندگاری در تاریخ، دوم ایجاد ارتباط تجاری و فرهنگی میان مشرق آسیا و غرب رومی و سامی و اروپایی، و سوم کاخ رفیع ادب، که همچون خورشیدی در جهان دیروز و امروز درخشان و نورافشان است.

این نوبت را به ادب و مفهوم آن به مثابه یکی از فضیلت‌های بزرگ بشری داده‌ایم، زیرا ادب، تنها میراث ادبیات ما، و شامل شعر و نثر نیست.

سید مسعود رضوی

در فرهنگ ایران و حیطهٔ زبان پارسی، ادب به دو معنای متقارن و بسیار مهم بیان شده که هر دو پایه و جانیامهٔ نظام فرهنگی، آموزشی و پرورشی ما بوده است. ادب از کهن‌ترین و اصیل‌ترین واژگان و مفاهیم ماست. استاد متفکر یگانهٔ معاصر، زنده‌یاد دکتر فخرالدین شادمان در آثار و مقالاتش، به‌ویژه در رمان بی‌مانند روشنایی و تاریکی، به این تبادر تاریخی در معنای ادب اشاره کرده و راه نجات و تربیت و هویت ایرانیان را رجوع بدان دانسته است. بر اساس آموزه‌های شادمان:

ادب در معنای اول، یعنی سخن والا، به شعر و نثر، در اثر آموزش و فراگیری و تمرین و استعداد در اشخاص پدید می‌آید. عنصر زیبایی و فحامت، انتظام و تعادل در چینش و گزینش کلمات، شعر را به وجود می‌آورد و نثر را پخته و سخته می‌کند. شعر ما، بزرگ‌ترین دیوان سخن و زیباترین معدن کلمات در تمام ادوار تاریخ بشر است. و مگر جهان چیست جز اندیشه‌ها و اندیشه نیست جز به معجزهٔ کلمات، در آغاز کلمه بود و کلمه خدا بود... خداوند نیز با سخن و کلمه آغاز کرد و جهان اینگونه متولد شد. ما پرچم کلمات را در نسیم زیبایی به اهتزاز درآوردیم و از نیاکان بزرگوارمان در عصر ما قبل رودکی تا همین امروز که شفیع و ابتهاج و شاعران سترگ ما، عمیق‌ترین مفاهیم انسانی را به من و شما و فرزندانمان می‌آموزند، کلمات شاعرانه همچنان زنده و سرزنده به رگ‌های روح و روانمان، جان می‌بخشد و زندگی‌مان را معنا می‌دهد. حکیم فردوسی که کتاب والای خود را با ستایش خرد و وصف سخن آغاز می‌کند، برای آن است که بدانیم اگر کسی آموزش نبیند و به زینت خواندن و نوشتن پالایش نیابد، از بزرگ‌ترین نعمت هستی بی‌بهره است. خداوند سبحان نیز در قیاس و مقایسه‌ای میان آدمیان، دانش را برتر نهاده است: هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون ... هل یستوی الظلمات و النور... دانش نور است و سخن روشنی، و ادب، گرمای این درخشش و روشنایی است. اما معنای دوم ادب همان است که تربیت و آداب انسانی احترام و نجابت و ظرافت از آن برمی‌آید. «ادب مرد به ز دولت اوست» و تربیت و آداب اولیه‌ای که شاید در نظر برخی چندان مهم نباشد، اما زیربنای تمام فضیلت‌ها، همان است و بس؛ پس به فرزندانمان ادب بیاموزیم، هم در معنای ادبیات و هم در معنای آداب معاشرت از آغاز با یک سلام تا ... ختم کلام.

فیلسوف ادب، فخرالدین شادمان

کاروان برف

کمال‌الدین اسماعیل
(خلاق المعانی)

گویی که لقمه بیست زمین در دهان برف
اجرام کوه‌هاست نهان در میان برف
از چه؟ ز بیم تاختن ناگهان برف
با جان کوهسار چو پیوست جان برف
ابر سیاه کار که شد در ضمان برف
بر یکدگر نشست درو کاروان برف
انباشته بجوهر سیماب سان برف
کوهی زیشم برزده آنک مکان برف
خورشید پای در نهاد ز آستان برف
مرغ شرر چگونه پرد ز آشیان برف؟
آن خنگ باد پای گسسته عنان برف
تا پیر پنبه گشت حریف گران برف
این ابلق زمانه ز برگستان برف
در آب رفت بستر چون پرینان برف
کاورد قند مصری بازرگانان برف
زاغ سیه چو برف‌کنند طیلسان برف
بهمین بدست لشکر گیتی ستان برف
تا خیمه بر ولایت زد تورخان برف
خود رسم عدل نیست مگر در جهان برف
بگرفت ریش خانه خدا ایرمان برف
نامد به حلق خانه فرو هیچ نان برف
آزارد یا زبنه تن ناتوان برف
کیمخت زود خشک کند در نهان برف
تتوان به تیرماه کشیدن کمان برف
سردو گران و بی‌مزه شدمیهمان برف
یارب سیاه باد همه خان و مان برف
کاسباب عیش دارد اندر زمان برف
هم مطربی که بر زندش داستان برف
باطن بسان آتش و ظاهر بسان برف
در طبع او شکوفه نماید گمان برف
وز مستیش خبر نبود از عیان برف
هر جرعه‌ی که ریزد بر جرعه‌دان برف
بعضی از آن باده و بعضی از آن برف
در گوش خودرها نکند سوزیان برف
وقت صبح مژده دهد بر نشان برف
می‌باش گو فلان و فلان در فلان برف
پیغامهای سرد دهد بر زبان برف
وندر هوا همی شمرد بودوتان برف
آبی بریق میخورد از ناودان برف
بپراگند بدین دل ریش از امان برف
خلقی نشسته ایم کران تا کران برف
بر بام چرخ رفتی از نردبان برف
پر مغز و نعمت تو بود استخوان برف
کز طبع نو بهار نماید خزان برف
سیمی که خرج می کند اکسون زکان برف
آنگه بگسترید در آفاق خوان برف
چون تیغ آفتاب بود بر میان برف
برگ سمن پراکنده از بادبان برف
آن پیر پر مهابت آتش نشان برف
هندوی زاغ بهر چه شد پاسبان برف؟
سودی که هست تعبیه اندر زبان برف
تا داد دست سیم کش تو امان برف
گر بر نهند سکه بسیم روان برف
زان بینوا که هست کنون میزبان برف
سرما کند شمار من از گشتگان برف
بیرون که آردم ز کف امتحان برف؟
بیم ملالت از نبدی در بیان برف
دم سردی بدین صفت اندر زمان برف

هر گز کسی نداد بدینسان نشان برف
مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه ست
ناگه فتاد لرزه بر اطراف روزگار
گشتند ناامید همه جانور ز جان
با ما سپید کاری از حد همی برد
خان خربک شدست همه خان و مان ما
چاه مقنعتست همه چاه خانها
گرکوه، پشم برزده گردد برستخیز
زین سان که سر بسینه‌ی گردون نهاد باز
آتش بدست و پای فرو مردو برحقست
از روی خاک سر بعنان السما کشید
در خانقاه باغ نه صادر نه واردست
از تیغ مهر و ناوک انجم خلاص یافت
شد جویبار بالش نقره چو خفت باغ
صابو نیست صحن زمین لب بلب ز بس
باشد خلاف رسم خطیبان روزگار
در بند کرد روی زمین را چو زال زر
این قرص آفتاب بنان پاره کرد خرج
سیلاب ظلم او در دیوار می کند
ناگه فروگرفت درو بامها و پس
در خانه‌ها ز بس که فرود آمدست برف
از نان و جامه خلق غنی گشتی اربدی
آن کو برهنه باشد و بی برگ چون درخت
بی خنجر هلالی و بی تیغ آفتاب
از بس که سر بخانه هرکس فرو برد
گرچه سپید کرد همه خان و مان ما
وقتی چنین نشاط کسی را مسلمست
هم نان و گوشت دارد و هم هیزم و شراب
معشوقه‌ی مرکب از اسداده مختلف
چشمش بروی بار بود گوش سوی چنگ
از شادیش نظر نبود سوی غمگنان
گلگونه ای بود بسپیداب بر زده
تا رنگ روی یار نماند بدین قیاس
می‌می خورد بکام و ز نخ می زند بجد
آنها که پوشش و می و خرگاه و آتشست
وانجا که ساز عیش بدین سان میسرست
نه همچو من که هر نفسش باد زمهریر
دست تهی بزیر زخندان کند ستون
خانه تهی ز چیز و ملا از خورندگان
هر لحظه دست چرخ بخوارها نمک
دلتنگ و بی‌نوا چو بطلان بر کنار آب
گر قوتم بدی ز پی قرص آفتاب
ای منعم زمانه که گر عقل بشکند
پشت و پناه دست قضا رکن دین آنک
از کیسهٔ سخای تو دزدیده کرد ابر
اول ز خوان نعمت تو زله کرد و پس
تأثیر گفتهٔ کرمت بر دهان خلق
لطف شمایل تو اگر بر جهان دمد
سرمایه از وقار تو کردست اکتساب
در عهد عدل تو چو کسی سیم دزد نیست
هم سغبه بیست از نظر دوربین تو
مالید برف شیبیت خود بر زمین بسی
آب روان شود تن دشمن ز بیم تو
ای آفتاب فضل! چنین روز یاد کن
خورشید جودت را نکند دست گرمی
باران جودت ار نکند دشت یاری
چون برف در سخن ید بیضانمودمی
کوتاه کنم که بس سبب پوستین بود

مشروطیت را جاویدان نمائیم.

پس از صحبت‌های طولانی که در اطراف وضع آن روز پیش آمد، چون می‌خواستیم بروم ملک‌المتکلمین را به کناری کشیده گفتم به‌طور قطع فردا به مجلس حمله خواهند کرد و جان شما در خطر است. شما هم که اهل جنگ نیستید، من محل مطمئنی دارم که می‌توانیم چند روزی خود را مخفی کنیم تا ببینیم چه پیش می‌آید و خداوند چه مقدر کرده است. اما ملک پس از این که با دقت به گفته من گوش داد با یک آهنگ آرام و مؤثری که هنوز در گوش من صدا می‌کند جواب داد: من مصمم هستم که تا آخرین ساعت در اینجا بمانم و برای حفظ آزادی مقاومت کنم.^۲

این نیز گزارش روضه‌خوانی یکی دیگر از هم‌پیمانان سیاسی ملک، قاضی ارداغی - در شکنجه‌گاه محمدعلی‌شاه پس از قتل فجیع ملک و صور اسرافیل: گزارش این روضه‌خوانی که به قتل هولناک روضه‌خوان انجامید، از زبان برادر قاضی چنین نقل شده است: برادر هر صبح و شب اندکی تریاک می‌خورد. این بود هر روز تریاک برای او می‌آوردند. پس از چند روزی رضا بالا رئیس نظمیه که با برادر از دیر زمان دوست می‌بود به آنجا آمده حال ما را پرسید. برادر با زبان او سفارش به خانه‌مان فرستاد که قوطبی که در آن حب‌های تریاک بود برایش بفرستند. این کار انجام گرفت و قوطی را آوردند که هر روز بامدادان دو حب از آنها می‌خورد. وی شبها قرآن می‌خواند و چون آواز خوشی داشت قزاقان نیز گوش می‌دادند. یک شب چند آیه قرآن خواند و از دلنگی که داشت و ما همگی داشتیم، از شعرهایی که روضه‌خوانان دارند خواند:

چون شد بساط آل نبی در زمانه طی

آمد بهار گلشن دین را زمان دی...

ما همگی گریستیم. قزاقان نیز اندوهگین گردیدند. فردا که شد سلطان باقرخان (شکنجه‌گر) آمد و پرسید دیشب که روضه خوانده؟ راپورتش را به اعلیحضرت داده‌اند، چگونگی را برایش گفتیم سلطان گفت دیگر نباید چنین کاری کنید. سپس به برادر گفت آن قوطی حب را بده نزد من باشد، برادرم راضی نمی‌شد. باقرخان پافشاری کرده قوطی را گرفت و هنگام شام آمده دو حب بیرون آورده داد. ولی برادرم آنها را نخورده تریاکی که از پس‌انداز نزد من بود گرفته خورد. شب زمانی که خوابیده بودیم باقرخان آمده ما را بیدار کرد و برخلاف همیشه مهربانی نمود. ما علت این کار را ندانستیم. صبح که شد تریاک دیگری نبود و برادرم ناچار از همان دو حب که شکنجه‌گر داده بود خورد. هنوز یک ربع نگذشته بود که حالش به هم خورد و معلوم شد مسموم شده و پس از یک ساعت که دردناک‌ترین شکنجه ناشی از سم را تحمل کرد جان داد.^۳

پی‌نوین:

۱- معنای این مصرع: حبیب‌بن مظاهر (از شهدای کربلا) شب عاشورا در کنار یاران امام حسین(ع) نشست.

۲- زندگانی ملک‌المتکلمین، صص ۲۵۴-۶.

۳- تاریخ مشروطه کسروی، صص ۶۶۴-۶.

زندگی و مبارزات ملک‌المتکلمین-۳

آمد بهار گلشن دین را زمان دی...

استاد اکبر ثبوت

ثابت کردیم که ملت ایران لیاقت دارد در ردیف ملل متمدن و آزاد جهان قرار گیرد و برای به دست آوردن حقوق ملی خود فداکاری کند و زنجیر عبودیت را از گردن خود بردارد و در مقابل ستمگران قیام کند، ما نهال آزادی و مشروطیت را در قلوب ملت ایران کاشتیم، اینک موقع آن رسیده است که با خون خود آن نهال مقدس را آبیاری کنیم و به قیمت جان خود

ملک‌المتکلمین معروف‌ترین خطیبی بود که خطابه‌های او در جریان جنبش مشروطه تأثیری شگرف داشت و لازم به ذکر نیست که در آن عصر تمامی خطابه‌های گویندگان دینی - از جمله ملک - با روضه‌خوانی و ذکر مصائب شهیدان کربلا ختم می‌شد و بدین لحاظ نیز برخی برای تحقیر وی - به خیال خود - او را با عنوان روضه‌خوان یاد کرده‌اند. در ضمن گزارش‌های ناظم‌الاسلام نیز اشاراتی به این که ملک در مجالس روضه داد سخن می‌داده آمده است و این هم از روضه‌خوانی یکی از هم‌پیمانان سیاسی او که مانند خود وی، از طرف جبهه استبداد و اخلاف امروزی‌شان، متهم به بابی‌گری شده است و این روضه را در آخرین شب عمر ملک برای وی و برخی دیگر از هم‌پیمانان خوانده است.

ملک‌زاده فرزند ملک می‌نویسد:

مرحوم حاجی میرزایی دولت‌آبادی که یکی از سران مشروطه‌طلبان و مؤسسين فرهنگ نو در ایران بود در کتاب تاریخ مشروطیت که بنام زندگانی یحیی نگاشته و نیز در گزارش شفاهی برای نگارنده، مکرر نقل کرد که: در شب ۲۳ جمادی ۱۳۲۶ هـ که فردای آن مجلس به توپ ستمگران خراب شد و مشروطیت پایمال بیدادگران گشت در حدود دو ساعت از شب گذشته، من برای اطلاع از وضعیت مجلس و قوای مشروطه طلبان که در مسجد سپهسالار تمرکز یافته بود به مجلس شورای ملی رفتم.

عده زیادی از مجاهدین، مجلس و مسجد و خیابانهای اطراف را محافظت می‌کردند وارد باغ مجلس شدم، مرحوم ملک‌المتکلمین در یکی از ایوان‌ها نشسته بود و عده زیادی، در حدود بیست نفر از سران مشروطه‌طلبان از جمله مرحوم سید جمال‌الدین، میرزا آقاجانگیرخان مساوات، قاضی قزوینی و میرزا داودخان علی‌آبادی در دو طرفش نشسته بودند، و چند نفر مجاهد که با تفنگ مسلح بودند، در پای ایوان ایستاده، بعضی قدم می‌زدند و بعضی به حرفهای حاضران در ایوان گوش می‌دادند.

من چون وارد آن مجمع گشتم چنان متأثر شدم که بی‌اختیار به یاد شب عاشورا و جرگه حضرت سیدالشهدا با اصحاب افتادم و بی‌اختیار قصیده معروف حاجی ملا سلطانعلی را که در وصف آن مجلس و فرمایشات حضرت به اصحاب سروده خواندم که مطلع آن این است:

حبیب در شب عاشور با صحابه نشست^۱

چنین بگفت که ای برگزیدگان الس

(الی آخر) مرحوم ملک‌المتکلمین بی‌اختیار گریه کرد و سایرین هم

به شدت گریستند.

پس از آن که تسکینی در قلوب پیدا شد مرحوم ملک‌المتکلمین به پا ایستاد و با یک حال انبساط و شغفی که در چهره‌اش دیده می‌شد، که گوئی تمام غم و اندوهی که داشت با قطرات اشک از دلش بیرون رفته، چنین گفت: رفقا امشب آخرین شب آزادی ما، و شاید آخرین شب زندگانی ماست، ما با سعی و فداکاری بسیار، پرده ظلم و ستمگری را در ایران پاره کردیم، و بیرق آزادی و مشروطیت را برافراشتیم و به تمام دنیا

اشاره: ادب اولین فضیلت و شادی سرچشمه فضیلت‌هاست...

این مقاله، تحقیقی است پدیدار شناسانه در جوانب مختلف «ادب» به مثابه فضیلتی اخلاقی. در حقیقت خوانندگان نه به صورت سنتی و یا در وادی ادبیات یا آداب دانی‌های مرسوم، بلکه در عرصه پرسش‌هایی عمیق و حتی منفی و ضداخلاقی، بااهمیت ادب و ارزشهای پیوسته بدان آشنا می‌شوند و درمی‌یابند چرا ادب به عنوان یک فضیلت اخلاقی می‌تواند مورد بحث قرار گیرد...

***

اگر ادب یک ارزش است، چیزی که نمی‌توان آن را انکار کرد، یک ارزش مبهم است، در نفس خود ناکافی است – می‌تواند هم بهترین و هم‌بدترین را در برگیرد – و از این حیث تقریباً مشکوک است. جنبه ظاهری آن باید چیزی را پنهان دارد، ولی چه چیزی را؟ چیزی تصنعی است، آدم نسبت به تصنها پدگمان است. یک بزرگ‌دوزک است، آدم نسبت به بزرک دوزک‌ها پدگمان است. دیدرو در جایی از «ادب اهان‌آور» بزرگان حرف زده است، باید به ادب چاپلوسانه و نوکر صفتانه کوچکان نیز توجه داشت. انسان تحقیر بی‌کلام و اطاعت بی‌ادا و اصول را ترجیح می‌دهد.

از این هم بدتر وجود دارد. یک بی‌شرف مودب نجیب‌تر از یک بی‌شرف بی‌ادب نیست، حتی شاید نانجیب‌تر باشد. به خاطر ریاکاری؟ در این امر تردید است، زیرا ادب خواست اخلاقی ندارد. بی‌شرف مودب با رضا و رغبت بی‌شرم است ولی، از این گذشته، از ادب و از بدجنسی و رذالت دست برنمی‌دارد. پس، چرا این‌قدر توفوق زننده است؟ به لحاظ تقابل؛ بی‌تردید، ولی میان صورت ظاهر یک فضیلت و فقتان آن هیچ‌گونه تقابلی وجود ندارد(که در آن صورت ریاکاری خواهد بود)، زیرا بی‌شرف ما، ظاهرًا، واقعا مودب است و یا به حد کافی چنین به نظر می‌رسد. بیشتر تقابل میان صورت ظاهر یک فضیلت است (که در مورد ادب همچنین واقعیت آن است؛ هستی ادب تماما در ظهورش تحلیل می‌رود) و فقتان همه فضیلت‌های دیگر، میان صورت ظاهر یک فضیلت و حضور تمام شرارت‌ها، یا به عبارت دیگر حضور تنها واقعیت که همانا رذالت است. تقابل، در این جا، وقتی به صورت جداگانه مدنظر قرار گیرد، بیشتر هنرمندانه است تا اخلاقی: غافل‌گیری می‌آفریند تا انزجار، شگفتی تا نکوهش. این نکته دیگر اخلاقی هم به آن اضافه می‌شود: ادب آدم شرور را نفرت‌آورتر می‌کند، چون در او تریبیتی را ارائه می‌دهد که بی‌آن شرارت او، به نوعی، قابل بخشش می‌توانست باشد. بی‌شرف مودب عکس یک جانور درنده است، ولی انسان از جانوران درنده کینه به دل نمی‌گیرد. بی‌شرف درست عکس یک انسان وحشی است، آدم انسان وحشی را می‌بخشد. بی‌شرف عکس انسان بدوی، خشن، زمخت و بی‌فرهنگ است که این آخری البته ترسناک است، ولی دست‌کم می‌توان بدویت، خشونت، زمختی و بی‌فرهنگی او را

برپایه فقتان فرهنگ و خشونت محیط توجیه کرد. بی‌شرف مودب یک حیوان درنده، یک انسان وحشی، یک آدم بدوی نیست؛ برعکس متمدن، با فرهنگ و سطح بالاست، به همین جهت غیرقابل بخشش است. ولی، در مورد یک آدم بی‌نزاکت پرخاشگر، کسی چه می‌داند که آیا او شرور است یا فقط بی‌تریت است. در مورد یک شکنجه‌گر ناب، هیچ‌گونه تردیدی وجود ندارد. همچنان که خون روی دستکش سفید به راحتی قابل رویت است، وحشت از مجرای تمدن بهتر خود را می‌نمایاند. نازی‌ها، به طوری که گفته‌اند، لاقال بعضی از آن‌ها، در اجرای این نقش استاد بودند هر کسی می‌فهمد که بخشی از اعمال شرم‌آور آلمانی‌ها در اجرای چنین نقشی بوده است: در مخلوطی از وحشی‌گری و تمدن، خشونت و نزاکت، در این قساوت گاهی مودبانه گاهی غیرانسانی، ولی همیشه بی‌رحمانه، مجرمانه‌تر شاید به دلیل مودبانه بودن آن، غیرانسانی‌تر به دلیل حفظ صورت ظاهر انسانی آن، ظالمانه‌تر به دلیل پوشش متمدانه آن. در یک موجود خشن، می‌توان حیوانیت، جهالت و بی‌فرهنگی را سرزنش کرد و گناه را به گردن غارت و تباهی دوران کودکی یا شکست جامعه گذاشت. در مورد یک موجود مودب چنین حکمی را نمی‌توان صادر کرد. در این مورد، ادب کیفیات مشدده محسوب می‌شود، که مستقیماً انسان، مردم، فرد و جامعه را متهم می‌کند، ولی نه در شکست‌هایش، که می‌تواند عذرهای قابل بخششی باشد، بلکه در موفقیت‌هایش. با نزاکت عبارتی که گویای همه چیز است، نازیسم به عنوان کمال موفقیت جامعه آلمانی (پانکلوئچ اضافه می‌کند و فرهنگ آلمانی، این چیزی است که فقط او و شاید معاصرانش می‌توانستند و خودشان اجازه گفتن آن را بدهند) این آن چیزی است که درباره نازیسم و آلمان قضاوت می‌کند، مقصودم آن آلمانی است که موسیقی بتهوون را می‌نواخت و هم‌زمان کودکان را قتل عام می‌کرد!

از مطلب دور شدم، ولی بیشتر به لحاظ دقت بود تا بی‌توجهی. در مقابل ادب، مهم ابتدا این است که ساده‌لوح نباشیم. ادب یک فضیلت نیست و نمی‌تواند جای هیچ فضیلتی را بگیرد.

پس چه دلیل دارد گفته شود که ادب اولین و شاید سرچشمه همه فضیلت‌ها باشد؟ این گفته کمتر از آن چه به نظر می‌آید تناقض دارد. سرچشمه فضیلت‌ها نمی‌تواند یکی باشد (این سرچشمه باید خود سرچشمه‌ای داشته باشد و نمی‌تواند سرچشمه باشد) و ماهیت فضیلت‌ها به گونه‌ای است که شاید اولین آن فاقد جوهر فضیلت باشد.

چرا اولین؟ من بر طبق ترتیب زمانی و در مورد حرف می‌زنم. نوزاد فضیلت ندارد و نمی‌تواند داشته باشد. همین‌طور کودک شیرخواره برای مدتی طولانی، و کودک کم‌سن و سال. آن چه کودک کم‌سن و سال خیلی زود کشف می‌کند ممنوعیت است. «این کار را نکن؛ این کثیف است، این بد است، این زشت است، این بدجنس است...» یا «این خطرناک است». کودک زود تفاوت را می‌فهمد: میان آن‌چه

ضمیمه فرهنگی روزنامه اطلاعات

چهارشنبه ۱۶ بهمن ۱۳۹۸ - سال نودوچهارم - شماره ۲۷۴۹۳

بد است (خطا) و آن چه بدی می‌کند (خطر)، خطا بدی خاص بشری است بدی‌ای که بد نمی‌کند (دست‌کم، به کسی که آن را مرتکب می‌شود)، بدی بی‌خطر آنی یا ذاتی، پس چرا باید ارتکاب آن را به خود ممنوع کرد؟ به دلیل آن که این طور است، به دلیل آن‌که کثیف، زشت، بدجنس... است.

عمل پیش از حق قرار می‌گیرد. برای کودک، حق واقعیتهی است مثل هر واقعیت دیگر، چیزهایی مجاز و چیزهایی ممنوع است. آن‌چه انجام می‌شود و آن‌چه انجام نمی‌شود. خوب؟بد؟ قاعده کفایت می‌کند، که پیش از حکم و ماهیت قرار می‌گیرد. ولی قاعده در این اخلاقی و آنچه زیبایی‌ای است بعدها، به تدریج، بروز خواهد کرد. بنابراین، ادب مقدم بر اخلاق است، یا به عبارت دیگر، اخلاق چیزی جز ادب نیست: اطلاعات از عادت (اجامه شناسان، در این جا، بر خلاف نظر کانت، حق دارند دست کم در ابتدا حق دارند، چیزی که احتمالاً مورد اعتراض کانت قرار نمی‌گیرد)، از قاعدهٔ ایجاد شده، از بازی معیار شدهٔ صورت ظاهرها – فرمانبرداری از جهان، از رفتارهای جهان.

کانت می‌گوید نمی‌توان از آن‌چه انسان باید از آن‌چه انجام می‌شود انجام دهد نتیجه‌گیری کرد. با وجود این، کاری است که کودک در دوران اولین سال‌های زندگی خود ناگزیر است انجام دهد، و فقط از این طریق بدل به موجود بشری می‌شود. کانت می‌گوید: «انسان از طریق آموزش انسان می‌شود، او آن چیزی است که آموزش از او درست کرده است» و این ابتدا انضباط است که «حیوانیت را بدل به انسانیت می‌کند». بهتر از این نمی‌شود گفت. عادت مقدم بر ارزش، اطاعت مقدم بر احترام و تقلید مقدم بر تکلیف است. پس، ادب («چنین کاری نمی‌شود») مقدم بر اخلاق («چنین کاری نباید بشود») است، که این یکی، مثل ادبی درونی شده، رها شده از ظواهر و منافع و تماماً تمرکز یافته در قصد (که ادب کاری جز انجام آن ندارد). کم‌کم ایجاد می‌شود. ولی این اخلاق، اگر ادب اول ایجاد نشده بود، چگونه ظاهر خواهد شد؟ رفتارهای نیک پیش از عمل‌های نیک قرار می‌گیرند و به آن رهنمون می‌شوند. اخلاق مثل یک ادب روحی، ادب دانی خود به خود (حتی اگر به ویژه بحث دیگری در میان باشد)، یک راه و رسم زندگی درونی، یک قاعده برای وظایف ما، نمایشی از اصل اساسی است. برعکس، ادب یک اخلاق جسمی، یک اخلاق رفتاری، یک قاعده زندگی اجتماعی، نمایشی از اصل غیراساسی است. کانت می‌گوید: «پول کاغذی» بهتری از هیچ است و دیوانگی است اگر به جای طلای واقعی گرفته شود. از نظر او، ادب، مثل «پول خرد» در عرصه مبادلات، چیزی جز صورت ظاهر فضیلت نیست ولی آن را

فصلی از رساله ای کوچک در باب فضیلت های بزرگ

فقدان غریزه، رأساً نمی‌تواند انجام دهد «باید دیگران برای او انجام بدهند»، و بدین گونه است که «تسلّی به نسل دیگر آموزش می‌دهد» و البته، چنین است. ولی، این انضباط، در خانواده، کدام است؟ احترام به رسم و عادت و شیوه‌های نیک، بیشتر انضباط قاعده‌ساز است تا اجبار کننده، کمتر نظم را نشانه گرفته است تا نوعی خوش مشربی دوستانه را – نه انضباط پلیسی، بلکه انضباط مودبانه، از راه این انضباط است که، با تقلید از شیوه‌های فضیلت، شاید شناسنی داشته باشیم که صاحب فضیلت شویم. لا‌برویر «می‌گویند: «ادب همیشه نشانه نیکي، انصاف، مهربانی و حق‌شناسی نیست؟ ولی دست کم صورت ظاهری آن‌هاست و شخص را در بیرون آن طور نشان می‌دهد که در درون می‌بایستی باشد». به خاطر همین است که در نزد بزرگان ناکافی و در نزد کودکان ضروری است. این یک آغاز است، ولی در هر صورت آغاز است. با گفتن «خواهش می‌کنم» یا «ببخشید»، تظاهر می‌کنید که احترام می‌تیند. وقتی می‌گویید «متشکرم»، تظاهر می‌کنید که حق شناسید.

این جایی است که احترام و حق‌شناسی آغاز می‌شود. همچنان که هنر از طبیعت تقلید می‌کند، اخلاق از ادب تقلید می‌کند. که خود این از آن تقلید می‌کند. کانت قبول می‌کند که «رحمت بیهوده‌ای است با کودکان از وظایف سخن گفتن»، که بدیهی است حق با او است. ولی چه کسی حاضر است از آموختن ادب به آن‌ها خودداری کند. اگر ادب نبود، ما از وظایف‌مان چه می‌فهمیدیم؟ اگر ما می‌توانیم صاحب اخلاق و شویم – این کار لازم است برای آن که پایبندی به اخلاق و اخلاق

مقبول می‌کند. کدام کودکی، بی این صورت ظاهر و بی این مهربانی صاحب فضیلت خواهد شد؟

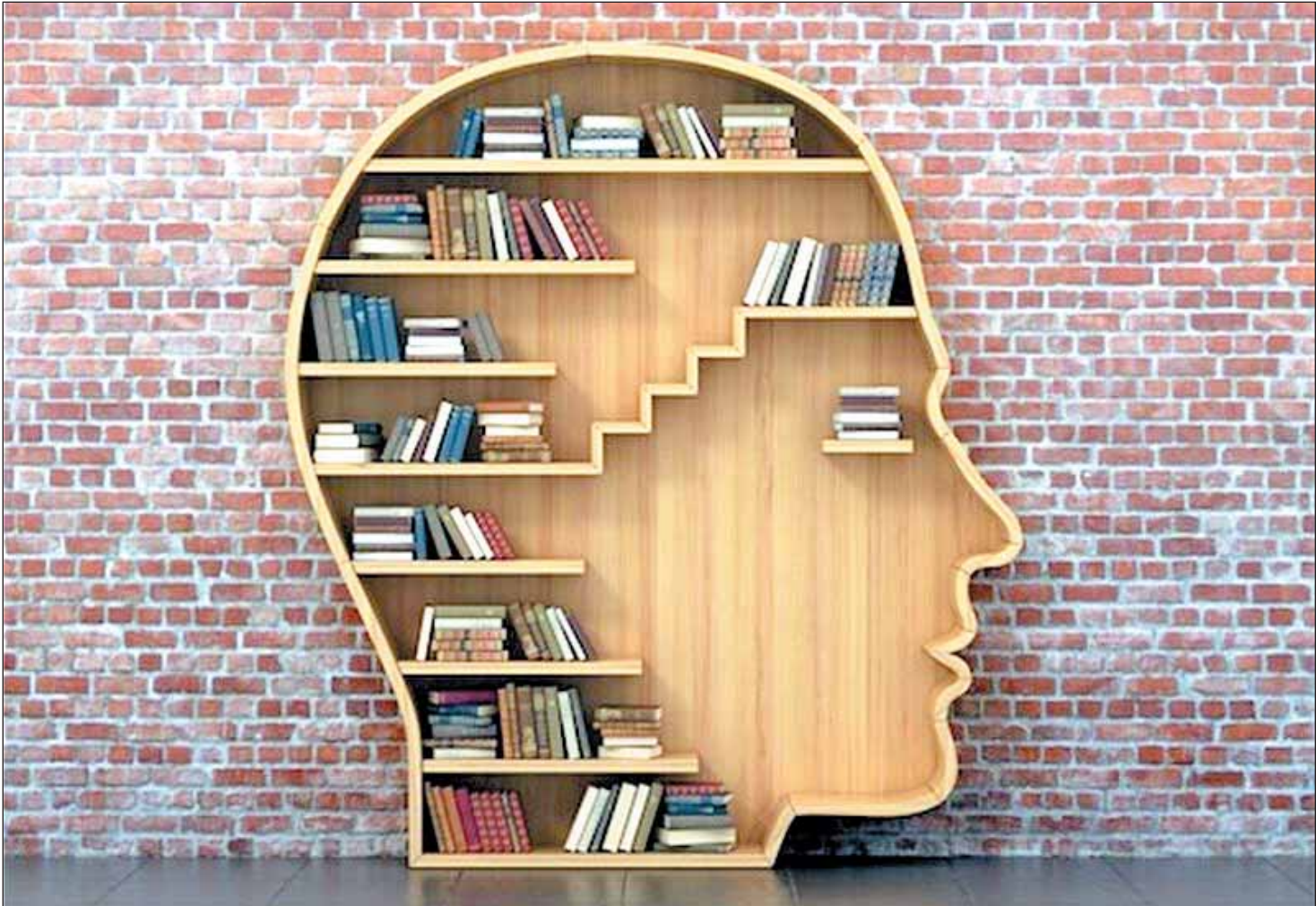
پس، اخلاق بسیار از پایین – توسط ادب – آغاز می‌شود، و لازم است که آغاز شود. هیچ فضیلتی طبیعی نیست: بنابراین باید صاحب فضیلت شد ولی چگونه، اگر آدم از پیش چنین نباشد؟ ارسطو می‌گوید: «برای انجام کارهایی که باید آن‌ها را از پیش یاد گرفت، این با انجام دادن آن کارهاست که ما آن‌ها را یاد می‌گیریم». چگونه، بی‌آن که آن‌ها را یاد گرفته باشیم، می‌توانیم آن‌ها را انجام بدهیم؟ این جا یک دایره‌ای(دوری) وجود دارد که نمی‌توانیم از آن جز با توسل به مقدم بر تجربه یا ادب خارج شویم. ولی مقدم بر تجربه در دسترس ما نیست، ولی ادب آری. ارسطو به حرف‌هایش چنین ادامه می‌دهد: «با تمرین اعمال عادلانه است که عادل می‌شویم، با تمرین اعمال معتدل است که آدم معتدلی می‌شویم، با تمرین اعمال شجاعانه است که شجاع می‌شویم». ولی اگر عادل نباشیم، چگونه می‌توانیم عادلانه رفتاری کنیم؟ اگر آدم معتدلی نباشیم چگونه می‌توانیم با اعتدال قدم برداریم؟ بی‌شجاعت، چگونه شجاعانه عمل کنیم؟ چگونه می‌توانیم عادل و معتدل و شجاع بشویم؟ به نظر می‌رسد که ارسطو پاسخ دهد، از طریق عادت، بدیهی است که پاسخ قانع کننده نیست: عادت مستلزم وجود سابقه‌ای است که انسان به آن عادت کند، بنابراین نمی‌تواند آن را توجیه کند. کانت بهتر ما را قانع می‌کند که این اشباع اولیه فضیلت از راه انضباط، یعنی الزام خارجی، تبیین می‌کند: آن چه کودک، به دلیل

ستیزی به سادگی امکان‌پذیر است – این امر به وسیله فضیلت صورت نمی‌گیرد بلکه از طریق آموزش پیش می‌آید، نه به خاطر نیکي بلکه به خاطر ظاهر، نه توسط اخلاق بلکه به وسیله ادب – به خاطر احترام، نه احترام به ارزش‌ها بلکه احترام به عرف‌ها و عادت‌ها! اخلاق ابتدا یک ترفند است و سپس یک کار هنری. با تقلید از فضیلت است که انسان صاحب فضیلت می‌شود؛ کانت می‌گوید:«این واقعیت که انسان‌ها مدت زمان درازی نقش صاحبان فضیلت‌ها را بازی می‌کنند، در این نقش بازی آن‌ها صورت ظاهر از پیش مهیا شده را بر می‌گزینند، ولی رفته رفته پیدار می‌شوند و شیوه رفتار خود را رها می‌کنند». ادب مقدم بر اخلاق است و تولد آن را اجازه می‌دهد. کانت می‌گوید «خودنمایی»، ولی تهذیب کننده، صحبت از انتخاب «شیوه‌های خوب» در ابتداست، نه البته برای رضای خاطر، بلکه، دست‌یابی از طریق این شیوه‌ها، به آن چه این شیوه‌ها از آن تقلید می‌کند – یعنی فضیلت – که جز با تقلید از آن‌ها روی نمی‌دهد. کانت ادامه می‌دهد: «صورت ظاهر نیکي در نزد دیگران برای ما بی‌ارزش نیست: از این بازی ریاکاری، بی آن که سزاوراش باشد جلب احترام می‌کند، امر جدی ممکن است متولد شود». که بی‌آن اخلاق نمی‌تواند در هر کس جا بگیرد، نه منتقل و نه تشکیل شود. «گرایش‌های اخلاقی از اعمالی ناشی می‌شوند که به آن‌ها شبیه‌اند» این سخن از ارسطو است. ادب همان تظاهر فضیلت است که از آن فضیلت‌ها ناشی می‌شوند.

ادب، بدین ترتیب، اخلاق را از دور باطل نجات می‌دهد (بدون ادب بایستی صاحب فضیلت بود تا بتوان صاحب فضیلت شد)، با خلق شرایط لازم برای ظهور آن و حتی، از جهتی، برای شکوفایی آن. میان یک آدم کاملاً مودب و حق‌شناسی نیست؟ ولی دست کم صورت ظاهری آن‌هاست و شخص را در بیرون آن طور نشان می‌دهد که در درون می‌بایستی باشد». به خاطر همین است که در نزد بزرگان ناکافی و در نزد کودکان ضروری است. این یک آغاز است، ولی در هر صورت آغاز است. با گفتن «خواهش می‌کنم» یا «ببخشید»، تظاهر می‌کنید که احترام می‌تیند. وقتی می‌گویید «متشکرم»، تظاهر می‌کنید که حق شناسید. این جایی است که احترام و حق‌شناسی آغاز می‌شود. همچنان که هنر از طبیعت تقلید می‌کند، اخلاق از ادب تقلید می‌کند. که خود این از آن تقلید می‌کند. کانت قبول می‌کند که «رحمت بیهوده‌ای است با کودکان از وظایف سخن گفتن»، که بدیهی است حق با او است. ولی چه کسی حاضر است از آموختن ادب به آن‌ها خودداری کند. اگر ادب نبود، ما از وظایف‌مان چه می‌فهمیدیم؟ اگر ما می‌توانیم صاحب اخلاق و شویم – این کار لازم است برای آن که پایبندی به اخلاق و اخلاق

خوش‌آیندی نیست، می‌دانم؛ ولی چه کسی می‌تواند آن را نادیده بگیرد؟ عشق برای بزرگ‌کردن فرزندان کفایت نمی‌کند، حتی کفایت نمی‌کند آن‌ها را دوست‌داشتنی و با عاطفه کند. ادب هم کافی نیست، به همین خاطر است که هر دو باید باشند. تمام تربیت خانوادگی به این موضوع بستگی دارد: توازن بین فضیلت‌های کوچک که هنوز اخلاق نیست و بزرگ‌ترین فضیلت، یعنی عشق، که دیگر به عرصهٔ اخلاق تعلق ندارد. آن‌چه باقی می‌ماند آموزش زبان است. ولی اگر ادب، آن‌طوری که آن می‌خواست، هنر علامت‌هاست، حرف‌زدن را یاد گرفتن به آن ربط دارد. همیشه عادت است و احترام به عادت، که به آن اندازه که مورد احترام است پسندیده نیست... انجام‌دادن آن‌چه همه انجام می‌دهند، گفتن آن چه رایج است... بسیار پُر معنا است که در هر دو مورد بحث از تصحیح در میان است، که یک ادب حداقل است. فضیلت با اسلوب بعدها می‌آیند.

بنابراین، ادب یک فضیلت نیست، بلکه صورت ظاهری است که از آن تقلید می‌کند (در نزد بزرگسالان) یا آن که آن را برای فضیلت آماده می‌سازد (در نزد کودکان). در این زمینه ادب اگر طبیعتش تغییر نکند، دست‌کم حوزهٔ عملش با افزایش سن تغییر می‌یابد. ادب امری اساسی در دوران کودکی و غیراساسی در بزرگسالی است. جز یک بزرگسال شرور، چه چیزی بدتر از یک کودک بی‌ادب است؟ ولی ما باید بچه نیستیم. می‌دانیم چگونه دوست بداریم، قضاوت کنیم، بخواهیم... توانایی داشتن فضیلت و، در نتیجه، توانایی عشق‌ورزیدن را داریم. یک هدایت زخم‌ت همیشه بر یک خودخواه مؤدب ترجیح دارد. آن می‌گوید «ادب زیمناستیک بیان است». این یعنی گفتن این مطلب است که ادب به جسم تعلق دارد، ولی البته آن‌چه اهمیت دارد قلب یا روح است. حتی کسانی وجود دارند که ادب، به دلیل کمال بیش از حد، ناراحتشان می‌کند. چنان که معمول است می‌گویند: «بسیار مؤدب‌تر از آن است که شرافتمند باشد»، زیرا شرافتمندی بعضی وقت‌ها خوش آیند نیست، تو دوق زنده است. جریحه‌دار می‌کند. حتی شرافتمندها، بسیاری از آن‌ها، در سراسر زندگی شان، زنانهی رفتار نیک‌شان باقی می‌مانند، خودشان را از ورای جام شیشه‌ایِ ادب – که هرگز کاملاً شفاف نمی‌شود – نشان می‌دهند، گویی یک‌بار و برای همیشه واقعیت را با نزاکت درآمیخته‌اند. ادب، وقتی خیلی جدی گرفته شود، خلاف اصالت است. این خوش‌برخوردها و خوش‌تیپ‌ها، مثل بچه‌های بزرگ بسیار عاقل، زندانی قواعد، مفتون و مغبون نزاکت‌اند. نوجوانی، که در چنین کاری نمی‌کند، مگر این‌که از روی وسواس یا تشخیص نمایی که ادب را مسخره می‌کند، نوجوانی که نمی‌داند با رسم رایج چه

کند، نوجوانی که جز عشق، حقیقت و فضیلت، زیبا و شگفت‌انگیز چیز دیگری را دوست ندارد و برایش ارزشی قائل نیست: نوجوانی شکست‌ناپذیر! در بزرگسالی، انسان‌ها بیشتر با گذشت و بیشتر عاقل می‌شوند. بالاخره، باید به طور قطع انتخاب کرد، عدم بلوغ را به عنوان عدم بلوغ پذیرفت: نوجوانی که دوران نوجوانی‌اش درازمدت است – اگر بر پایهٔ اخلاق بخواهیم حرف بزنیم – به مراتب بر کودکی که برای بزرگ‌شدن بسیار مطیع است، ترجیح دارد: بهتر است برای مؤدب‌بودن بسیار شرافتمند بود تا برای شرافتمندبودن بسیار مؤدب! آداب‌دانی زندگی نیست: ادب اخلاق نیست. ولی با وجود این هیچ هم نیست. ادب چیز کوچکی است که زمینه را برای چیزهای بزرگ فراهم می‌کند.

یک آیین عبادی بدون خدا است؛ یک مذهب بدون پرستش است؛ یک تشریفات بدون فرمانروا است. یک عادت تو خالی، که ارزش آن بر پایهٔ همین خالاً است. یک ادب سرشار از خود ادب، که خود را جدی می‌گیرد، ادبی که به خود اعتقاد دارد، ادبی است که گول رفتارهایش را می‌خورد و به همین جهت در اجرای قواعدی که مقرر می‌دارد ناموفق است. ادب کافی نیست، خود را کافی دانستن بی‌ادبی است.

ادب یک فضیلت نیست بلکه یک خصوصیت است، فقط یک خصوصیت رسمی. در نفس خود اهمیت دست دوم، ناچیز و تقریباً کمارزشی دارد: در کنار فضیلت یا فراست به مثابهٔ هیچ است و این آن چیزی است که ادب، در پناهگاه دلپذیرش، باید دانش بیان آن را داشته باشد. این‌که آدم‌های باهوش و صاحب فضیلت از داشتن ادب معاف نیستند، توضیح و اضحات است. خود عشق هم نمی‌تواند کاملاً از خبر عرف و عادت بگذرد و خود را بی‌نیاز از آن‌ها تصور کند. این آن چیزی است که بچه‌ها باید از پدرها و مادرهای خود یاد بگیرند. پدر و مادرهایی که فرزندان خود را بسیار دوست دارند – هر چند بسیار زیاد، هر چند بسیار بد و نایب‌جا – و با وجود این دست از سفارش به آن‌ها برنمی‌دارند، نه سفارش در ماهیت(چه کسی جرئت می‌کند به فرزندش بگوید: «تو من را به حد کافی دوست نداری؟») بلکه سفارش در راه و رسم، فیلسوفان، برای دانستن این‌که آیا راه و رسم اولیه،در واقع، همه چیز نیست و آن‌چه اخلاق را از ادب متمایز می‌کند آیا چیزی جز یک توهم نیست، بحث خواهند کرد. امکان دارد که همه‌چیز، چیزی جز عادت و احترام به عادت نباشد – همه‌چیز، چیزی جز ادب نباشد. من به چنین چیزی اعتقاد ندارم. عشق مقاومت می‌کند و مهربانی و همدردی. ادب همه چیز نیست و تقریباً هیچ است. ولی انسان، نیز، تقریباً یک حیوان است.

اشاره: ادب اولین فضیلت و شادی سرچشمه فضیلت‌هاست...

این مقاله، تحقیقی است پدیدار شناسانه در جوانب مختلف «ادب» به مثابه فضیلتی اخلاقی. در حقیقت خوانندگان نه به صورت سنتی و یا در وادی ادبیات یا آداب دانی‌های مرسوم، بلکه در عرصه پرسش‌هایی عمیق و حتی منفی و ضداخلاقی، بااهمیت ادب و ارزشهای پیوسته بدان آشنا می‌شوند و درمی‌یابند چرا ادب به عنوان یک فضیلت اخلاقی می‌تواند مورد بحث قرار گیرد...

***

اگر ادب یک ارزش است، چیزی که نمی‌توان آن را انکار کرد، یک ارزش مبهم است، در نفس خود ناکافی است – می‌تواند هم بهترین و هم‌بدترین را در برگیرد – و از این حیث تقریباً مشکوک است. جنبه ظاهری آن باید چیزی را پنهان دارد، ولی چه چیزی را؟ چیزی تصنعی است، آدم نسبت به تصنها پدگمان است. یک بزرگ‌دوزک است، آدم نسبت به بزرک دوزک‌ها پدگمان است. دیدرو در جایی از «ادب اهانت‌آور» بزرگان حرف زده است، باید به ادب چاپلوسانه و نوکر صفتانه کوچکان نیز توجه داشت. انسان تحقیر بی‌کلام و اطاعت بی‌ادا و اصول را ترجیح می‌دهد.

از این هم بدتر وجود دارد. یک بی‌شرف مودب نجیب‌تر از یک بی‌شرف بی‌ادب نیست، حتی شاید نانجیب‌تر باشد. به خاطر ریاکاری؟ در این امر تردید است، زیرا ادب خواست اخلاقی ندارد. بی‌شرف مودب با رضا و رغبت بی‌شرم است ولی، از این گذشته، از ادب و از بدجنسی و رذالت دست برنمی‌دارد. پس، چرا این‌قدر توفوق زننده است؟ به لحاظ تقابل؛ بی‌تردید، ولی میان صورت ظاهر یک فضیلت و فقتان آن هیچ‌گونه تقابلی وجود ندارد(که در آن صورت ریاکاری خواهد بود)، زیرا بی‌شرف ما، ظاهرًا، واقعا مودب است و یا به حد کافی چنین به نظر می‌رسد. بیشتر تقابل میان صورت ظاهر یک فضیلت است (که در مورد ادب همچنین واقعیت آن است؛ هستی ادب تماما در ظهورش تحلیل می‌رود) و فقتان همه فضیلت‌های دیگر، میان صورت ظاهر یک فضیلت و حضور تمام شرارت‌ها، یا به عبارت دیگر حضور تنها واقعیت که همانا رذالت است. تقابل، در این جا، وقتی به صورت جداگانه مدنظر قرار گیرد، بیشتر هنرمندانه است تا اخلاقی: غافل‌گیری می‌آفریند تا انزجار، شگفتی تا نکوهش. این نکته دیگر اخلاقی هم به آن اضافه می‌شود: ادب آدم شرور را نفرت‌آورتر می‌کند، چون در او تریبیتی را ارائه می‌دهد که بی‌آن شرارت او، به نوعی، قابل بخشش می‌توانست باشد. بی‌شرف مودب عکس یک جانور درنده است، ولی انسان از جانوران درنده کینه به دل نمی‌گیرد. بی‌شرف درست عکس یک انسان وحشی است، آدم انسان وحشی را می‌بخشد. بی‌شرف عکس انسان بدوی، خشن، زمخت و بی‌فرهنگ است که این آخری البته ترسناک است، ولی دست‌کم می‌توان بدویت، خشونت، زمختی و بی‌فرهنگی او را

برپایه فقتان فرهنگ و خشونت محیط توجیه کرد. بی‌شرف مودب یک حیوان درنده، یک انسان وحشی، یک آدم بدوی نیست؛ برعکس متمدن، با فرهنگ و سطح بالاست، به همین جهت غیرقابل بخشش است. ولی، در مورد یک آدم بی‌نزاکت پرخاشگر، کسی چه می‌داند که آیا او شرور است یا فقط بی‌تریت است. در مورد یک شکنجه‌گر ناب، هیچ‌گونه تردیدی وجود ندارد. همچنان که خون روی دستکش سفید به راحتی قابل رویت است، وحشت از مجرای تمدن بهتر خود را می‌نمایاند. نازی‌ها، به طوری که گفته‌اند، لاقال بعضی از آن‌ها، در اجرای این نقش استاد بودند هرکسی می‌فهمد که بخشی از اعمال شرم‌آور آلمانی‌ها در اجرای چنین نقشی بوده است: در مخلوطی از وحشی‌گری و تمدن، خشونت و نزاکت، در این قساوت گاهی مودبانه گاهی غیرانسانی، ولی همیشه بی‌رحمانه، مجرمانه‌تر شاید به دلیل مودبانه بودن آن، غیرانسانی‌تر به دلیل حفظ صورت ظاهر انسانی آن، ظالمانه‌تر به دلیل پوشش متمدانه آن. در یک موجود خشن، می‌توان حیوانیت، جهالت و بی‌فرهنگی را سرزنش کرد و گناه را به گردن غارت و تباهی دوران کودکی یا شکست جامعه گذاشت. در مورد یک موجود مودب چنین حکمی را نمی‌توان صادر کرد. در این مورد، ادب کیفیات مشدده محسوب می‌شود، که مستقیماً انسان، مردم، فرد و جامعه را متهم می‌کند، ولی نه در شکست‌هایش، که می‌تواند عذرهای قابل بخششی باشد، بلکه در موفقیت‌هایش. با نزاکت عبارتی که گویای همه چیز است، نازیسم به عنوان کمال موفقیت جامعه آلمانی (پانکلوپج اضافه می‌کند و فرهنگ آلمانی، این چیزی است که فقط او و شاید معاصرانش می‌توانستند و خودشان اجازه گفتن آن را بدهند) این آن چیزی است که درباره نازیسم و آلمان قضاوت می‌کند، مقصودم آن آلمانی است که موسیقی بتهوون را می‌نواخت و هم‌زمان کودکان را قتل عام می‌کرد!

از مطلب دور شدم، ولی بیشتر به لحاظ دقت بود تا بی‌توجهی. در مقابل ادب، مهم ابتدا این است که ساده‌لوح نباشیم. ادب یک فضیلت نیست و نمی‌تواند جای هیچ فضیلتی را بگیرد.

پس چه دلیل دارد گفته شود که ادب اولین و شاید سرچشمه همه فضیلت‌ها باشد؟ این گفته کمتر از آن چه به نظر می‌آید تناقض دارد. سرچشمه فضیلت‌ها نمی‌تواند یکی باشد (این سرچشمه باید خود سرچشمه‌ای داشته باشد و نمی‌تواند سرچشمه باشد) و ماهیت فضیلت‌ها به گونه‌ای است که شاید اولین آن فاقد جوهر فضیلت باشد.

چرا اولین؟ من بر طبق ترتیب زمانی و در مورد حرف می‌زنم. نوزاد فضیلت ندارد و نمی‌تواند داشته باشد. همین‌طور کودک شیرخواره برای مدتی طولانی، و کودک کم‌سن و سال. آن چه کودک کم‌سن و سال خیلی زود کشف می‌کند ممنوعیت است. «این کار را نکن؛ این کثیف است، این بد است، این زشت است، این بدجنس است...» یا «این خطرناک است». کودک زود تفاوت را می‌فهمد: میان آن‌چه

ضمیمه فرهنگی روزنامه اطلاعات

چهارشنبه ۱۶ بهمن ۱۳۹۸ – سال نودوچهارم – شماره ۲۷۴۹۳

بد است (خطا) و آن چه بدی می‌کند (خطر)، خطا بدی خاص بشری است بدی‌ای که بد نمی‌کند (دست‌کم، به کسی که آن را مرتکب می‌شود)، بدی بی‌خطر آنی یا ذاتی، پس چرا باید ارتکاب آن را به خود ممنوع کرد؟ به دلیل آن که این طور است، به دلیل آن‌که کثیف، زشت، بدجنس... است.

عمل پیش از حق قرار می‌گیرد. برای کودک، حق واقعیتهی است مثل هر واقعیت دیگر، چیزهایی مجاز و چیزهایی ممنوع است. آن‌چه انجام می‌شود و آن‌چه انجام نمی‌شود. خوب؟بد؟ قاعده کفایت می‌کند، که پیش از حکم و ماهیت قرار می‌گیرد. ولی قاعده در این اخلاقی و آنچه زیبایی‌ای است بعدها، به تدریج، بروز خواهد کرد. بنابراین، ادب مقدم بر اخلاق است، یا به عبارت دیگر، اخلاق چیزی جز ادب نیست: اطلاعات از عادت (اجامه شناسان، در این جا، بر خلاف نظر کانت، حق دارند دست کم در ابتدا حق دارند چیزی که احتمالاً مورد اعتراض کانت قرار نمی‌گیرد)، از قاعدهٔ ایجاد شده، از بازی معیار شدهٔ صورت ظاهرها – فرمانبرداری از جهان، از رفتارهای جهان.

کانت می‌گوید نمی‌توان از آن‌چه انسان باید از آن‌چه انجام می‌شود انجام دهد نتیجه‌گیری کرد. با وجود این، کاری است که کودک در دوران اولین سال‌های زندگی خود ناگزیر است انجام دهد، و فقط از این طریق بدل به موجود بشری می‌شود. کانت می‌گوید: «انسان از طریق آموزش انسان می‌شود، او آن چیزی است که آموزش از او درست کرده است» و این ابتدا انضباط است که «حیوانیت را بدل به انسانیت می‌کند». بهتر از این نمی‌شود گفت. عادت مقدم بر ارزش، اطاعت مقدم بر احترام و تقلید مقدم بر تکلیف است. پس، ادب («چنین کاری نمی‌شود») مقدم بر اخلاق («چنین کاری نباید بشود») است، که این یکی، مثل ادبی درونی شده، رها شده از ظواهر و منافع و تماماً تمرکز یافته در قصد (که ادب کاری جز انجام آن ندارد). کم‌کم ایجاد می‌شود. ولی این اخلاق، اگر ادب اول ایجاد نشده بود، چگونه ظاهر خواهد شد؟ رفتارهای نیک پیش از عمل‌های نیک قرار می‌گیرند و به آن رهنمون می‌شوند. اخلاق مثل یک ادب روحی، آداب دانی خود به خود (حتی اگر به ویژه بحث دیگری در میان باشد)، یک راه و رسم زندگی درونی، یک قاعده برای وظایف ما، نمایشی از اصل اساسی است. برعکس، ادب یک اخلاق جسمی، یک اخلاق رفتاری، یک قاعده زندگی اجتماعی، نمایشی از اصل غیراساسی است. کانت می‌گوید: «پول کاغذی» بهتری از هیچ است و دیوانگی است اگر به جای طلای واقعی گرفته شود. از نظر او، ادب، مثل «پول خرد» در عرصه مبادلات، چیزی جز صورت ظاهر فضیلت نیست ولی آن را

مقبول می‌کند. کدام کودکی، بی این صورت ظاهر و بی این مهربانی صاحب فضیلت خواهد شد؟

پس، اخلاق بسیار از پایین – توسط ادب – آغاز می‌شود، و لازم است که آغاز شود. هیچ فضیلتی طبیعی نیست: بنابراین باید صاحب فضیلت شد ولی چگونه، اگر آدم از پیش چنین نباشد؟ ارسطو می‌گوید: «برای انجام کارهایی که باید آن‌ها را از پیش یاد گرفت، این با انجام دادن آن کارهاست که ما آن‌ها را یاد می‌گیریم». چگونه، بی‌آن که آن‌ها را یاد گرفته باشیم، می‌توانیم آن‌ها را انجام بدهیم؟ این جا یک دایره‌ای(دوری) وجود دارد که نمی‌توانیم از آن جز با توسل به مقدم بر تجربه یا ادب خارج شویم. ولی مقدم بر تجربه در دسترس ما نیست، ولی ادب آری. ارسطو به حرف‌هایش چنین ادامه می‌دهد: «با تمرین اعمال عادلانه است که عادل می‌شویم، با تمرین اعمال معتدل است که آدم معتدلی می‌شویم، با تمرین اعمال شجاعانه است که شجاع می‌شویم». ولی اگر عادل نباشیم، چگونه می‌توانیم عادلانه رفتاری کنیم؟ اگر آدم معتدلی نباشیم چگونه می‌توانیم با اعتدال قدم برداریم؟ بی‌شجاعت، چگونه شجاعانه عمل کنیم؟ چگونه می‌توانیم عادل و معتدل و شجاع بشویم؟ به نظر می‌رسد که ارسطو پاسخ دهد، از طریق عادت، بدیهی است که پاسخ قانع کننده نیست: عادت مستلزم وجود سابقهای است که انسان به آن عادت کند، بنابراین نمی‌تواند آن را توجیه کند. کانت بهتر ما را قانع می‌کند که این اشباع اولیه فضیلت را از راه انضباط، یعنی الزام خارجی، تبیین می‌کند: آن چه کودک، به دلیل

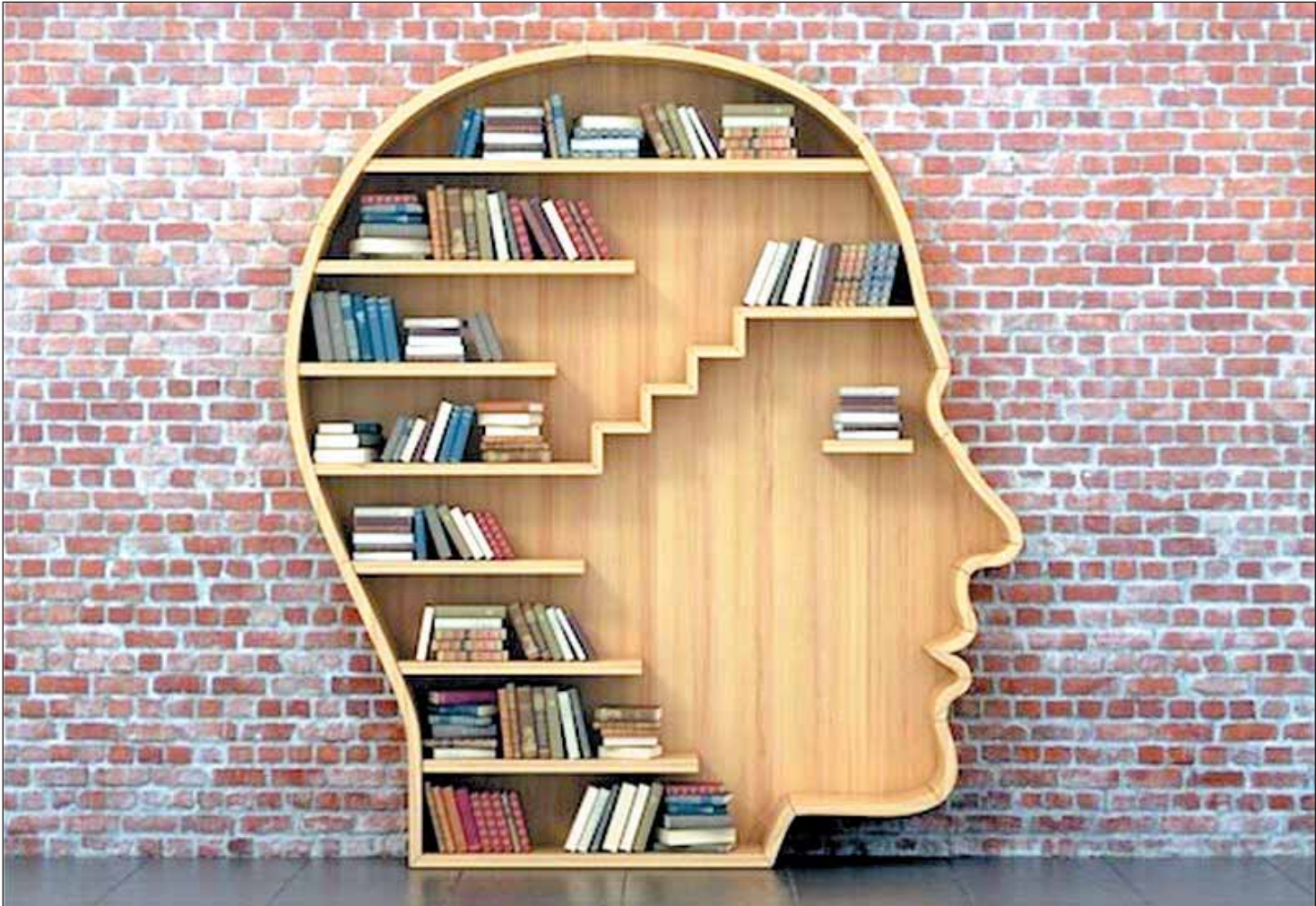

ستیزی به سادگی امکان‌پذیر است – این امر به وسیله فضیلت صورت نمی‌گیرد بلکه از طریق آموزش پیش می‌آید، نه به خاطر نیکی بلکه به خاطر ظاهر، نه توسط اخلاق بلکه به وسیله ادب – به خاطر احترام، نه احترام به ارزش‌ها بلکه احترام به عرف‌ها و عادت‌ها! اخلاق ابتدا یک ترفند است و سپس یک کار هنری. با تقلید از فضیلت است که انسان صاحب فضیلت می‌شود؛ کانت می‌گوید: «این واقعیت که انسان‌ها مدت زمان درازی نقش صاحبان فضیلت‌ها را بازی می‌کنند، در این نقش بازی آن‌ها صورت ظاهر از پیش مهیا شده را بر می‌گزینند، ولی رفته رفته پیدار می‌شوند و شیوه رفتار خود را رها می‌کنند». ادب مقدم بر اخلاق است و تولد آن را اجازه می‌دهد. کانت می‌گوید «خودنمایی»، ولی تهذیب کننده، صحبت از انتخاب «شیوه‌های خوب» در ابتداست، نه البته برای رضای خاطر، بلکه، دست‌یابی از طریق این شیوه‌ها، به آن چه این شیوه‌ها از آن تقلید می‌کند – یعنی فضیلت – که جز با تقلید از آن‌ها روی نمی‌دهد. کانت ادامه می‌دهد: «صورت ظاهر نیکی در نزد دیگران برای ما بی‌ارزش نیست؛ از این بازی ریاکاری، بی آن که سزاولزش باشد جلب احترام می‌کند، امر جدی ممکن است متولد شود». که بی‌آن اخلاق نمی‌تواند در هر کس جا بگیرد، نه منتقل و نه تشکیل شود. «گرایش‌های اخلاقی از اعمالی ناشی می‌شوند که به آن‌ها شبیه‌اند» این سخن از ارسطو است. ادب همان تظاهر فضیلت است که از آن فضیلت‌ها ناشی می‌شوند.

ادب، بدین ترتیب، اخلاق را از دور باطل نجات می‌دهد (بدون ادب بایستی صاحب فضیلت بود تا بتوان صاحب فضیلت شد)، با خلق شرایط لازم برای ظهور آن و حتی، از جهتی، برای شکوفایی آن. میان یک آدم کاملاً مودب و حق‌شناسی نیست؛ ولی دست کم صورت ظاهری آن‌هاست و شخص را در بیرون آن طور نشان می‌دهد که در درون می‌بایستی باشد». به خاطر همین است که در نزد بزرگان ناکافی و در نزد کودکان ضروری است. این یک آغاز است، ولی در هر صورت آغاز است. با گفتن «خواهش می‌کنم» یا «ببخشید»، تظاهر می‌کنید که احترام می‌تیند. وقتی می‌گویید «متشکرم»، تظاهر می‌کنید که حق شناسید. این جایی است که احترام و حق‌شناسی آغاز می‌شود. همچنان که هنر از طبیعت تقلید می‌کند، اخلاق از ادب تقلید می‌کند. که خود این از آن تقلید می‌کند. کانت قبول می‌کند که «رحمت بیهوده‌ای است با کودکان از وظایف سخن گفتن»، که بدیهی است حق با او است. ولی چه کسی حاضر است از آموختن ادب به آن‌ها خودداری کند. اگر ادب نبود، ما از وظایف‌مان چه می‌فهمیدیم؟ اگر ما می‌توانیم صاحب اخلاق و شویم – این کار لازم است برای آن که پایبندی به اخلاق و اخلاق

خوش‌آیندی نیست، می‌دانم؛ ولی چه کسی می‌تواند آن را نادیده بگیرد؟ عشق برای بزرگ‌کردن فرزندان کفایت نمی‌کند، حتی کفایت نمی‌کند آن‌ها را دوست‌داشتنی و با عاطفه کند. ادب هم کافی نیست، به همین خاطر است که هر دو باید باشند. تمام تربیت خانوادگی به این موضوع بستگی دارد: توازن بین فضیلت‌های کوچک که هنوز اخلاق نیست و بزرگ‌ترین فضیلت، یعنی عشق، که دیگر به عرصهٔ اخلاق تعلق ندارد. آن‌چه باقی می‌ماند آموزش زبان است. ولی اگر ادب، آن‌طوری که آن می‌خواست، هنر علامت‌هاست، حرف‌زدن را یاد گرفتن به آن ربط دارد. همیشه عادت است و احترام به عادت، که به آن اندازه که مورد احترام است پسندیده نیست... انجام‌دادن آن‌چه همه انجام می‌دهند، گفتن آن چه رایج است... بسیار پُر معنا است که در هر دو مورد بحث از تصحیح در میان است، که یک ادب حداقل است. فضیلت با اسلوب بعدها می‌آیند.

بنابراین، ادب یک فضیلت نیست، بلکه صورت ظاهری است که از آن تقلید می‌کند (در نزد بزرگسالان) یا آن که آن را برای فضیلت آماده می‌سازد (در نزد کودکان). در این زمینه ادب اگر طبیعتش تغییر نکند، دست‌کم حوزهٔ عملش با افزایش سن تغییر می‌یابد. ادب امری اساسی در دوران کودکی و غیراساسی در بزرگسالی است. جز یک بزرگسال شرور، چه چیزی بدتر از یک کودک بی‌ادب است؟ ولی ما باید بچه نیستیم. می‌دانیم چگونه دوست بداریم، قضاوت کنیم، بخواهیم... توانایی داشتن فضیلت و، در نتیجه، توانایی عشق‌ورزیدن را داریم. یک هدایت زخم‌ت همیشه بر یک خودخواه مؤدب ترجیح دارد. آن می‌گوید «ادب زیمناستیک بیان است». این یعنی گفتن این مطلب است که ادب به جسم تعلق دارد، ولی البته آن‌چه اهمیت دارد قلب یا روح است. حتی کسانی وجود دارند که ادب، به دلیل کمال بیش از حد، ناراحتشان می‌کند. چنان که معمول است می‌گویند: «بسیار مؤدب‌تر از آن است که شرافتمند باشد»، زیرا شرافتمندی بعضی وقت‌ها خوش آیند نیست، تو دوق زنده است. جریحه‌دار می‌کند. حتی شرافتمندها، بسیاری از آن‌ها، در سراسر زندگی شان، زنانهی رفتار نیک‌شان باقی می‌مانند، خودشان را از ورای جام شیشه‌ایِ ادب – که هرگز کاملاً شفاف نمی‌شود – نشان می‌دهند، گویی یک‌بار و برای همیشه واقعیت را با نزاکت درآمیخته‌اند. ادب، وقتی خیلی جدی گرفته شود، خلاف اصالت است. این خوش‌برخوردها و خوش‌تیپ‌ها، مثل بچه‌های بزرگ بسیار عاقل، زندانی قواعد، مفتون و مغبون نزاکت‌اند. نوجوانی، که در چنین کاری نمی‌کند، مگر این‌که از روی وسواس یا تشخیص نمایی باشد. احترام در آن‌جا، در آن رام‌کردن، یاد داده می‌شود. رام‌کردن واژه

کند، نوجوانی که جز عشق، حقیقت و فضیلت، زیبا و شگفت‌انگیز چیز دیگری را دوست ندارد و برایش ارزشی قائل نیست: نوجوانی شکست‌ناپذیر! در بزرگسالی، انسان‌ها بیشتر با گذشت و بیشتر عاقل می‌شوند. بالاخره، باید به طور قطع انتخاب کرد، عدم بلوغ را به عنوان عدم بلوغ پذیرفت: نوجوانی که دوران نوجوانی‌اش درازمدت است – اگر بر پایهٔ اخلاق بخواهیم حرف بزنیم – به مراتب بر کودکی که برای بزرگ‌شدن بسیار مطیع است، ترجیح دارد: بهتر است برای مؤدب‌بودن بسیار شرافتمند بود تا برای شرافتمندبودن بسیار مؤدب!

آداب‌دانی زندگی نیست: ادب اخلاق نیست. ولی با وجود این هیچ هم نیست. ادب چیز کوچکی است که زمینه را برای چیزهای بزرگ فراهم می‌کند.

یک آیین عبادی بدون خدا است؛ یک مذهب بدون پرستش است؛ یک تشریفات بدون فرمانروا است. یک عادت تو خالی، که ارزش آن بر پایهٔ همین خالاً است. یک ادب سرشار از خود ادب، که خود را جدی می‌گیرد، ادبی که به خود اعتقاد دارد، ادبی است که گول رفتارهایش را می‌خورد و به همین جهت در اجرای قواعدی که مقرر می‌دارد ناموفق است. ادب کافی نیست، خود را کافی دانستن بی‌ادبی است.

ادب یک فضیلت نیست بلکه یک خصوصیت است، فقط یک خصوصیت رسمی. در نفس خود اهمیت دست دوم، ناچیز و تقریباً کمارزشی دارد: در کنار فضیلت یا فراست به مثابهٔ هیچ است و این آن چیزی است که ادب، در پناهگاه دلپذیرش، باید دانش بیان آن را داشته باشد. این‌که آدم‌های باهوش و صاحب فضیلت از داشتن ادب معاف نیستند، توضیح و اضحات است. خود عشق هم نمی‌تواند کاملاً از خبر عرف و عادت بگذرد و خود را بی‌نیاز از آن‌ها تصور کند. این آن چیزی است که بچه‌ها باید از پدرها و مادرهای خود یاد بگیرند. پدر و مادرهایی که فرزندان خود را بسیار دوست دارند – هر چند بسیار زیاد، هر چند بسیار بد و ناپسند – و با وجود این دست از سفارش به آن‌ها برنمی‌دارند، نه سفارش در ماهیت (چه کسی جرئت می‌کند به فرزندش بگوید: «تو من را به حد کافی دوست نداری؟») بلکه سفارش در راه و رسم، فیلسوفان، برای دانستن این‌که آیا راه و رسم اولیه،در واقع، همه چیز نیست و آن‌چه اخلاق را از ادب متمایز می‌کند آیا چیزی جز یک توهم نیست، بحث خواهند کرد. امکان دارد که همه‌چیز، چیزی جز عادت و احترام به عادت نباشد – همه‌چیز، چیزی جز ادب نباشد. من به چنین چیزی اعتقاد ندارم. عشق مقاومت می‌کند و مهربانی و همدردی. ادب همه چیز نیست و تقریباً هیچ است. ولی انسان، نیز، تقریباً یک حیوان است.

علم جدید و فرهنگ سنتی - ۱

• دکتر رسول جعفریان

* آنچه بنده را به نتایجی برای مخالف با طب سنتی رسانده است، اساسا خود این بحث نبوده است. بلکه در درجه نخست، حساسیت من، روی بحث رابطه علم و دین در تمدن اسلامی بود. بحث مهمی که به نظرم، می بایست درباره آن، تحقیقات تازه ای مبتنی بر میراث مخطوط و بازخوانی متون گذشته داشته باشیم. کاری که روشنفکران عرب به شدت دنبال آن هستند. در گذشته بخشی از این ماجرا، به دانش نجوم و بخشی هم به طب و سپس به شبه علم‌هایی مانند طلسمات، کیمیا و جز آن هم مربوط بود. سوال این بود: چه مقدار نظریات علمی جهان‌شناسانه در متون دینی هست؟ ما از آنچه درک می کنیم، و تلاش می کنیم اثبات کنیم، اگر با دانش های تجربی مواجه شده، باید با آنها چه کنیم؟ مثال ساده آن، بحثی است که رشید الدین فضل الله در اوائل قرن هشتم، درباره «الی الارض کیف سطحت» دارد و رساله ای درباره توافق دادن این آیه با آنچه از منجمان و طبیعیون درباره کروی بودن ارض است، بیان می کند. از این قبیل، در تاریخ علم کلام، فراوان است، چنان که در تفسیر هم. * بنابراین این بحث قدیمی است و مسلما شناخت آن نیاز به آشنایی جدی با نظریات مدرن درباره فلسفه و ماهیت علم دارد، اما در مرحله اول ما در شکل ساده آن، نیازمند شناخت مصادیقی از گذشته و حال هستیم که نقطه تلاقی دانش تجربی [در گذشته یونانی و بعد غربی] با دین بوده است. این مشکل را فرنگی ها هم داشته اند و شاید هزاران کتاب در این حوزه نوشته باشند، آن هم از قرن شانزدهم به بعد و تاکنون هم. در واقع آنجا هم تمام شده نیست. به خصوص در قرن بیستم؛ فیزیک عمده میدان این تلاقی بوده است. علاقه شخصی من به موارد تاریخی از این تلاقی ها بود و برای اولین بار، وقتی «عجایب المخلوقات» طوسی را خواندم، به روشنی این تلاقی و آثار منفی آن را بر دین و علم دیدم. مدتی قبل یک رساله در جهان‌شناسی طبیعی از شیروانی - استاد آقا حسین خوانساری - چاپ کردم که در آن می‌کوشد تا جهان‌شناسی یونانی را با روایات شیعی پیوند بدهد. در آنجا به روشنی می‌فهمد که بسیاری از مطالب جهان‌شناسی یونانی که از قضا درباره باد و باران تجربی هم هست، با ظواهر برخی از روایات ناسازگار است و راه‌حلهایی برای جمع آنها داده و گاه مجبور شده است تجربه یونانی را انکار و روایتی را بپذیرد.

* این فعالیت ها کما بیش ادامه داشت تا اینکه علم غربی آمد. همه ما می دانیم در این زمینه، همگی گرفتار بهت زدگی و حیرت شدیم و از دویست سال پیش به این طرف، هر روز شاهد پیشرفت های علمی مهمی در عرصه تمدنی بوده ایم، پیشرفت هایی که ما نسبت به آنها، عقب مانده هستیم. [با شرمندگی: به طوری که همین اواخر، به دلیل تحریم ها، نتوانستیم ال نودهای ثبت نامی مردم را تحویل دهیم و ناچار دنبال تحویل پراید به جای آن بودیم]. بیایید این مسائل را شوخی نگیریم، این دانشی است که پیش رفته است، ما چه کرده ایم؟

به نظرم وقتی در عثمانی با چاپ مخالفت شد، ما در ایران با آن مخالفت نکردیم. این یک نکته مهمی ست. نکته دوم اینکه در ایران مراجع درجه اول با علم جدید مخالفت نکردند. اما مشکل، بر سر یک مشت منبری و نویسنده عمومی بود که وارد میدان شدند و مرتب گفتند که دین، هم نجوم دارد، هم طب دارد و هم همه این مطالب قبلا در روایت آمده است. گفتند حرمت موسیقی به خاطر تأثیر است که بر اعصاب و روان می گذارد و جنبه های لهو و لعب را شرح علمی کردند. با افتخار باید گفت: تا آنجا که می دانیم، هیچ وقت، در رساله های علمای ما از هزار سال به این طرف، بحثی از نجوم و طب و اسلامی بودن آنها نشده بود. حتی بسیاری از کتابهای روایی کهن ما، باب طب و نجوم نداشت.

لای کتاب جیبی مادرم، برای مراسم تشییع جنازه که آمدم، رسید پستی نامه ای ثبت شده را با شماره ۴۳۲ پیدا کردم. جمعه بعد از ظهر، قبل از این که به خانه بروم و قرص های خواب آور را بالا بیاورم، نامه ای ثبت شده را که حاوی نسخه ای از وصیت نامه اش بود به آدرس من در فرانکفورت فرستاده بود. (ولی چرا با پست سفارشی؟).

دوشنبه رفته به همان دفتر پستی تا تلفن بزنم. دو روز و اندی از مرگش می گذشت، روی میز جلوی کارمند پست، رول زرد رنگ برچسب های ثبت نامه را دیدم، در این فاصله ۹ نامه دیگر هم ارسال شده بود، شماره بعدی ۴۴۲ بود و این تصویر به شماره ای که به خاطر داشتم آن قدر نزدیک بود که در نگاه اول، بهتیم زد و یک آن خیال کردم هیچ اتفاقی نیافتاده، میل به این که با کسی در موردش حرف بزنم سر حالم می کرد.

عجب روز روشنی بود، برف بود، سوپ می خوردم و جگر تفت داده شده، «شروعش این طور بود که...» اگر این شکلی آغاز کنم، همه چیز ساختگی به نظر می رسد، نمی خواهم دل شنونده یا خواننده ام را به رحم بیاورم، فقط می خواهم اگر شد یک قصه ی معرکه برایش تعریف کنم.

خب پس، شروعش این طور بود که بیش از پنجاه سال پیش، مادرم در روستایی متولد شد که همان جا مرد در آن زمان همه ی اراضی به درختان منطقه یا به کلیسا متعلق بود یا به ملاکان اشرافی، قسمت هایی از آن به سکنه واگذار شده بود که غالبا از پیشه وران و دهقانان خرده پا بودند. فقر عمومی چنین اقتضا می کرد که فقط چند دهقان صاحب زمین های شان باشند. در عمل همان اوضاع قبل از سال ۱۸۴۸ برقرار بود، نظام رعیتی صرفا در صورت ظاهرش منسوخ شده بود.

پدر بزرگم - که عمرش به دنیا باقی است ۸۶ سال عمر دارد - تاجر بود، مزرعه و مرتعی را اجاره کرد، اسلونی تبار بود.

مادر پدر بزرگم دهقان بالنسبه متمولی بود، آن قدر ارباب بود و رسید تا مزرعه کوچکی بخرد و به دارایی اش وسعت ببخشد زیرا مزرعه ای که او در آن شروع به کار کرد، چنان کوچک بود که تقریبا همه ی جان کندن هایش صرف حفظ کردنش می شد، تنها امید خرده مالک بلندپرواز هم پس انداز بود و بس. از این رو پدر بزرگم به پس انداز کردن پرداخت، تا اینکه رکود دهه ی بیست، همه ی انبوه خسته اش را بلعید.

پدر بزرگم پنج اولاد داشت و مادر من، یکی مانده به آخر بود. دانش آموز خوبی بود، معلم هایش تا جایی که می شد بهترین نمره ها را به او می دادند و به خصوص از دست خط تر و تمیزش تعریف می کردند و بعد سال های مدرسه اش تمام شد.

تحصیل، فقط یک بازی بچه گانه بود، به محض اینکه آموزش اجباری تکمیل می شد و به بلوغ می رسیدی، دیگر احتیاجی به آن نبود، از آن پس دختر، خانه نشین می شد، می پذیرفت که خانه نشینی آینده اش بشود.

در همین گیر و دار: اولین عشق. با یک آلمانی عضو حزب نازی، منشی صندوق پس انداز ارتش، ازدواج کرد و مرد هر چه می گفت همان می شد. با او به پیاده روی می رفت، مونس تنهایی سراز شد.

مرد یک روز هدیه ای به زن داد: عطر. همچنین یک رادیو را در اتاقش به امانت گذاشت که چند روز بعد آن را پس گرفت. در یکی از پیاده روی هایشان، در راه برگشت از سراسیمگی مرتع، بنا کردند به دوییدن. مادرم تلنگش در رفت و با پدرم به روی زمین افتادند...

نگاهی به رمان
از غم بال درآوردن
نوشته: پتر هانتکه
ترجمه پویا رفویی
ناشر: انتشارات ناهید

پشت مرز زمان

• محمدرضا حیدرزاده

پتر هانتکه
از غم بال درآوردن

ترجمه ی پویا رفویی

ماجرای مداد و «زن چپ دست». هانتکه همچنین با «ویم وندرس» کارگردان معروف سینما همکاری داشت و فیلمنامه فیلم «زیر آسمان برلین» را نوشت و تعدادی فیلم هم بر پایه آثار خود و دیگر نویسندگان نوگرا، کارگردانی کرد.

***

در رمان «از غم بال درآوردن» می خوانیم:

اوایل تابستان ۱۹۴۸ مادرم به همراه شوهر و دو بچه اش، بخش شرقی آلمان را ترک کرد، در زنبیل خریدش بچه کوچولویی را با خودش می کشید که یک سالش هم نبود.

مدارکی به همراه نداشتند، دو مرز را غیرقانونی رد کردند، هر دو را هم در هوای گرفته صبح، یک بار مرزبانی روسی فریاد کشید: «ایست» و پاسخ مادرم به زبان اسلونی، در حکم رمز عبور بود.

آن روزها در ذهن بچه ها، ذوق زدگی از قطارسواری در مسیر اتریش جا خوش کرده بود، بعد زن دوباره به خانه ای برگشت که همان جا به دنیا آمده بود، جایی که او و خانواده اش در دو اتاق سر می کردند.

برادر نجارش، شوهرش را به سرکارگری گماشت، زن هم دوباره به جمع خانواده پیوست. در شهر اگر پز بچه دار شدنش را نداده بود، این جا پزش را می داد، و اغلب با آن ها در انتظار ظاهر می شد.

دوباره لهجه پیدا کرد، گفتن ندارد که محض خنده، او زنی بود که از خارج آمده بود. در این فاصله کم و بیش همه رفقای دخترش به روستای پدری شان برگشته بودند، فقط فرصت کرده بودند در شهر یا آن طرف مرزها بیتوته کوتاهی کنند.

در این زندگی که کم و بیش محدود به خانه داری و جفت و جور کردن حساب دخل و خرج بود، با دوستانش درد دل نمی کرد، نهایت دوستی خودمانی شدن بود، از همان اولش معلوم بود که همگی مسائل شبیه به هم داشتند، فرقت فقط در این بود که بعضی ها بی خیال تر از بقیه بودند، که یعنی یک چیزی در مایه های نوع خلقیات.....

***

رمان «از غم بال درآوردن» نوشته برنده نوبل ادبیات ۲۰۱۹ «پتر هانتکه» با ترجمه پویا رفویی، توسط انتشارات ناهید به بازار کتاب آمده است.

این نویسنده اتریشی در رمان خود به واکاوی زندگی مادرش پرداخته و خواننده را با خود به هزار توی زندگی او می کشاند.

پتر هانتکه در ششم دسامبر ۱۹۴۲ در منطقه «گرفین» اتریش به دنیا آمد، پدر واقعی اش را ندید و از دو سالگی به همراه مادر و ناپدری اش، مدت چهار سال را در آلمان شرقی گذراند.

در سال ۱۹۴۸ دوباره به گرفین بازگشت و پس از پایان دوره دبیرستان در مدرسه مذهبی کاتولیک ها، به مدت چهار سال در دانشگاه «گراتس» در رشته حقوق تحصیل کرد؛ پس از آن به دنیای ادبیات روی آورد و با آثار نویسندگانی چون داستایوفسکی، توماس وولف و ویلیام فاکنر آشنا شد.

در سال ۱۹۶۶ به آمریکا رفت و در گردهمایی موسوم به گروه ۴۷ در دانشگاه «پرینستون» به رواج نوعی نوشته های رئالیستی در ادبیات معاصر آلمان تاخت و برای نخستین بار نامش بر سر زبان ها افتاد.

او با آفرینش آثاری نو و نامتعارف و تعبیر نشانه ها و روابط بین شخصیت ها در نمایشنامه هایی چون «دشنام به تماشاچی و کاسپار»، شیوه های بدیعی به کار گرفت و به تجربه گرایی دست زد اما در آثار بعدی خود از شیوه های نوآورانه درهم شکستن مرزهای زمان و بازگشت به اصل خویش و به کار بستن اشیاء و رویدادهای عادی برای تصویر اسطوره های نهان در دل آن ها سود جست.

برخی از آثار او عبارت است از: ترس دروازمیان از ضربه پناستی، داستان کودکان، بر فراز دهکده ها، پیمودن دریاچه کنستانس، نامه کوتاه و وداع طولانی،

از خاص و عام ری همه انصاف دیده ام

در شماره های اخیر درباره ری و تهران قدیم مطلبی در این پیوستار به چاپ رسید. یکی از خوانندگان به ما قصیده خاقانی درباره ری و سفرش بدان وادی را متذکر شد. در اینجا ابتدا مختصری درباره شاعر و سپس قصیده استاد قصیده سرای بزرگ را آورده ایم. افضل الدین بدیل بن علی خاقانی حقایقی شروانی در سال ۵۲۰ (قمری) در شهر شروان به دنیا آمد. تاریخ تولد او از اشاره های موجود در دیوان به دست آمده است. پدرش نجیب الدین علی مروی درودگر بود. مادر او مسیحی نسطوری بود که به اسلام گرویده بود. عمویش کافی الدین عمر، طبیب و فیلسوف بود و خاقانی تا بیست و پنج سالگی در سایه حمایت او بود و در نزد او انواع علوم ادبی و حکمی را فرا گرفت. چندی نیز در خدمت ابوالعلاء گنجهای شاعر بزرگ معاصر خود که در دستگاه شروانشاهان به سر می برد، کسب فنون شاعری کرد. پس از آنکه ابوالعلاء وی را بخدمت خاقان منوچهر شروانشاه معرفی کرد لقب «خاقانی» بر او نهاد. از آن پس خاقانی نزدیک به چهل سال وابسته به دربار شروانشاهان و در خدمت منوچهر شروانشاه، و پسر و جانشین او اخستان شروانشاه بود.

در حدود سال ۵۵۰ به امید دیدار استادان خراسان و دربارهای مشرق روی به عراق نهاد و تری رفت. در آنجا بیمار شد، و والی ری او را از ادامه سفر بازداشت و خاقانی مجبور به بازگشت به «حسبگاه شروان» گشت. استاد میر جلال الدین کزازی که از بزرگان خاقانی شناس دوران ما هستند در سخنرانی ویژه خاقانی درباره سفر وی به ری چنین گفته اند: «خاقانی سفرهایی چند داشته است. این سفرها در سروده ها و نوشته های او بازتاب یافته اند؛ چرا که سفرهایی بوده است هنگامه ساز که بر خاقانی بسیار کارگر افتاده است. نخستین سفر وی سفری بوده است که به آهنگ دیدار از خانه کعبه آغاز می گیرد و به انجام می رسد. این سفر در میانه سالهای ۴۳۹ یا ۴۵۰ رخ داده است. سفری بوده است که خاقانی در آن در رنج و آزار افتاده است. هنگامی که در این سفر به ری می رسد، شهری که ما امروز آن را به نام تهران می شناسیم (چون با ری کهن درآمیخته و یکی شده است) چندی در آن می ماند، اما بر کامه خویش، هم رازبان با او بدان سان که می سزیده است، رفتار نکرده اند، هم چندی را در بستر بیماری و رنجوری می ماند و می گذرانند. از این روی همواره یادمانی تلخ از ری و رازبان داشته است و در سروده های خود به نفرین و نکوهش یاد کرده است.

خواست خاقانی این بوده است که اگر بتواند به خراسان هم راهی بجوید؛ اما نمی تواند. در چندین سروده، از آرزوی رفتن به خراسان یاد کرده است. آرزویی که هرگز برآورده نمی شود. اندوهی دیگر که جان خاقانی را در این سفر می گزد، آن بوده است که او را که همچنان بیمار و رنجور و افتاده می آورده اند تا به شروان بازگردد، شبی در بیابان، هنگامی که کاروان آسوده بوده است، ستوری که کتابها و نوشته های خاقانی بر پشت آن نهاده شده بوده است، بند می گسلد و می گریزد. بامدادان هر چه می کوشند آن ستور را بیابند، راه به جایی نمی برند. این درخ بزرگ که او نوشته های خود را از دست می دهد، همواره دل نازک خاقانی را می آزرده است.»

شاعر بزرگ در حدود سال ۵۶۹ قمری به سفر حج رفت و بعد از بازگشت به شروان در سال ۵۷۱ فرزند بیست ساله خود رشیدالدین را از دست داد و بعد از آن مصیبت مرگ همسر و مصائب دیگر بر او وارد شد. از آن پس میل به عزلت یافت و خدمت دربار شروانشاهان کناره گرفت. در اواخر عمر در تبریز به سر می برد و در همان شهر درگذشت و در مقبره الشعرا در محله سرخاب تبریز مدفون شد. سال وفات او را ۵۹۵ و هم ۵۸۲ نوشته اند.

یادداشتی از عزت ذکری پایویچ درباره مثنوی خوان و مولوی شناسی در بوسنی

مثنوی مولانا در اروپای شرقی

۱۹۶۴ در شهر حلب سوریه منتشر شد. درسهای مثنوی مشیج در توزلا ابتدا در مساجد شارنا و یالسکای توزلا بود. او بعد بازسازی و تبدیل مکتب به تکیه میدان با کمک دوستانش و اداره جامعه اسلامی توزلا، درسهای مثنوی را در آنجا ادامه داد. در کنار ارایه درسهای مثنوی، وی برنامه ذکر نقشبندی را نیز انجام می داد. برنامه درس مثنوی و اجرای ذکر در توزلا رسماً دارای مجوز اداره طریقت جامعه اسلامی بوسنی و هرزگوین بود.

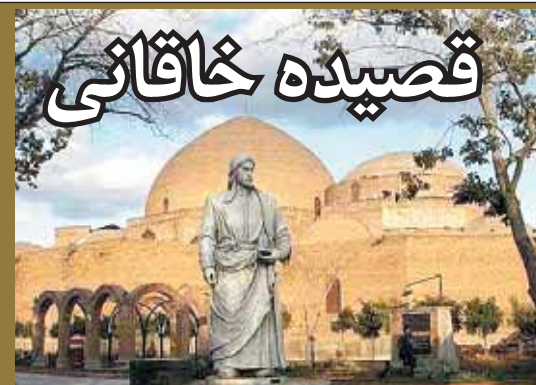
احمد مشیج عمر خویش را سراسر در راه حقیقت دینی و حکمت معنوی سپری کرد. او حلقه اتصال بین شریعت و طریقت مانند همه شیوخ صوفی بوسنیای بود. فردی به غایت متواضع بود. زندگی ساده ای داشت. اهل مدارا، صبور و اهل فکر و بصیرت بود. در زندگی خود هیچگاه از سیاست به دور نبود. همواره رخدادهای سیاسی را تعقیب می کرد و اگر فرصتی می یافت تحلیل خود را بیان می کرد. در زمان تجاوز به بوسنی و هرزگوین فعال بود. تکیه میدان، مهمترین مرکز معنوی و دینی شهر توزلا بود و رزمندگان برای کسب فیض و ارشاد پیش شیخ مشیج می آمدند. نامه او به زنان تجاوز شده بوشنیاک در اثنا جنگ، پیام اخلاقی مهمی برای هزاران زن تجاوز شده بود. چند روز قبل از مرگ در بستر بیمارستان دعایی را به رئیس العلمای جامعه اسلامی بوسنی و هرزگوین فرستاد تا در تمامی شهرهای بوسنیایی و سایر مناطق توسط مسلمانان خوانده شود. عشق او به مثنوی و زبان فارسی سی سال آخر زندگی اش را فرا گرفته بود و مولوی شخصیتی تأثیر گذار بی بدیل در زندگی این روحانی و شیخ بوسنیایی بود.

در تکیه ویسوکو صورت گرفت. او می گوید: «آشنایی با زبان فارسی و مثنوی را مرهون دکتر شاکیر سیکیریچ و حاجی صلیحی افندی حاجی میلیچ از ویسوکو هستم. حاجی صلیحی منت بزرگی بر من دارد. او ترجمه عربی مثنوی را در اختیار من گذاشت و این موجب ورود من به تدریس مثنوی شد.» مشیج با حضور در حلقه مریدان طریقت نقشبندی به ویسوکو و تکیه آن در ارتباط بود. او در سال ۱۹۸۲ به عنوان شیخ طریقت نقشبندی منصوب و اجازه ذکر را از مرکز طریقت نقشبندی در بوسنی و هرزگوین دریافت کرد.

مشیج بعد بازنشستگی به توزلا رفت. در توزلا او حلقه ذکر و ارشاد دینی را در منزل خویش آغاز کرد. خانه او برای مشتاقان حکمت و تصوف باز بود و علاوه بر آن در تکیه میدان به سخنرانی و ذکر می پرداخت. او با دانش دینی خود به عنوان روحانی و شیخ صوفی حلقه جمع بین شریعت و تصوف بود. بسیاری تحت ارشادات دینی او با اسلام آشنا شدند و وجود او در توزلا به هنگامه جنگ برای معنویت و حیات دینی توزلا مهم بود. او در توزلا بلافاصله آغاز به ترجمه مثنوی کرد. این دوران او مسلط بر زبان فارسی بود و چهار هزار بیت اولیه را از روی نسخه اصل فارسی به اتمام رسانید. برای ترجمه همچنین از ترجمه ترکی مثنوی به قلم عابدین پاشا و ترجمه عربی دکتر محمود کفافی استفاده کرد. از جلد دوم موفق به ترجمه ۲۵۰۰ بیت شد. احمد مشیج در سال ۱۹۹۴ دیده از جهان فرو بست و به دیار باقی شتافت. مشیج در کنار فعالیتهای دیگر اقدام به ترجمه کتاب «حقیقت تصوف» نوشته شیخ صوفی عبدالقادر عیسا از عربی کرد. این کتاب نخستین بار به سال

احمد نورالدین مشیج از نسل قدیمی مثنوی خوانان بوسنیایی متولد ۲۸ اکتبر ۱۹۱۶ وفات ۱۴ اکتبر ۱۹۹۴ است. احمد در محله لینیچی از توزلا (شمال شرقی بوسنی و هرزگوین) متولد شد. وی دروس مکتب قدیمی را در کودکی فرا گرفت، دبستان را در مدرسه رشدیه و دبیرستان را در مدرسه بهرام بیگ توزلا به سال ۱۹۳۲ تمام کرد. احمد در مدرسه قضات شرعی ساریوو ثبت نام و آن را در سال ۱۹۳۷ به پایان رسانید. پس از اتمام دوره شش ماه خدمت نظام در سال ۱۹۳۸ به عنوان امام جماعت در شهرک لیوبینیه واقع در هرزگوین مشغول به کار شد. از سال ۱۹۴۰ به شهر استولانس منتقل و به عنوان امام مسجد اصلی شهر، چاروا منصوب شد. از سال ۱۹۴۲ برای خدمت نظامی به عنوان روحانی نظامی به پرتنی و زاگرب در کرواسی منتقل شد. او تا ۱۹۴۵ در زاگرب ماند و بعد از جنگ از دسامبر ۱۹۴۵ تا اگوست ۱۹۵۳ روحانی مسجد پورتاچیچ در شهرستان لوکاویدا بود. او خدمت در جامعه اسلامی را تا بازنشستگی به سال ۱۹۷۷ ادامه داد. مشیج علاوه بر امامت مسجد به شغل کارمند اداری و مالی در شهرهای بانویچ، ویسوکو و ساریوو مشغول بود. وی در ادامه تحصیلات در سال ۱۹۶۲ از رشته شرق شناسی تحت نظارت دکتر شاکر سیکیریچ و دکتر ندیم فیلیپویچ فارغ التحصیل شد. دکتر سیکیریچ واحدهای زبان فارسی را در رشته شرق شناسی دانشکده فلسفه ساریوو به سال ۱۹۵۰ راه اندازی کرد.

آشنایی احمد مشیج با تصوف و طریقه های صوفیانه طی اقامت او در ویسوکو از سالهای ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۶ و برگزاری درسهایی از مثنوی مولوی

از خاص و عام ری همه انصاف دیده ام
جوهر من است ز آب و گل جان گزای ری

خاک سیاه بر سر آب و هوای ری
دور از مجاوران مکارم نمای ری
در خون نشسته ام که چرا خوش نشسته ام
این خوانندگان خلدیه دوزخ سرای ری
آن را که تن به آب و هوای ری آورند
دل آب و جان هوا نشد از آب و هوای ری
ری نیک بدولیک صدورش عظیم نیک
من شاکر صدور و شکایت فزای ری
نیک آمدم به ری، بدی بین به جای من
ایکاش دانمی که چه کردم به جای ری
عقرب نهند طالع ری من ندانم آن
دانم که عقرب تن من شد لقای ری
سرد است زهر بخت من مرا
تبهای گرم زاد ز زهر جفای ری
ای جان ری فدای تن پاک اصفهان
وی خاک اصفهان حسد توتیای ری

میر منند و صدر منند و پناه من
سادات ری، ائمه ری، اتقیای ری
هم لطف و هم قبول و هم اکرام یافتم
ز احرار ری و افاضل ری و اولیای ری
از بس مکان که داده و تمکین که کرده اند
خشنودم از کبای ری و از کبای ری
چون نیست رخصه سوی خراسان شدن مرا
هم باز پس شوم نکشم پس بلای ری
گر باز رفتنم سوی تبریز اجازت است
شکرانه گویم از کرم پادشای ری
ری در قفای جان من افتاد و من به جهد
جان می برم که تیغ اجل در قفای ری
دیدم سحرگهی ملک الموت را که پای
بی کفش می گریخت ز دست و پای ری
گفتم تو نیز؟ گفت چو ری دست بر گشاد
بویحیی ضعیف چه باشد به پای ری

